

SVEUČILIŠTE U SPLITU

FILOZOFSKI FAKULTET

TEA JUKIĆ

**USMENO-KNJIŽEVNA BAŠTINA VRGORSKOGA KRAJA
U ANTROPOLOŠKOM KONTEKSTU**

(DIPLOMSKI RAD)

MENTOR

PROF. DR. SC. MARKO DRAGIĆ

SPLIT, SRPANJ, 2010.

Diplomski je rad obranjen _____ u Splitu pred povjerenstvom:

_____

_____

_____

SADRŽAJ:

UVOD.....	3
ZAPISI FORTISA, KAČIĆA, PAVLINoviĆA, GRABOVCA I DESPOTA.....	6
SVADBENI OBIČAJI	11
SAHRANA.....	13
BOŽIĆNI I NOVOGODIŠNJI BLAGDANI.....	15
POKLADE, KORIZMA I USKRS.....	17
OSTALE SVETKOVINE.....	20
PROSLAVA 1. SVIBNJA.....	21
NOŠNJA.....	22
STARINSKI POSLOVI.....	23
JELO I PIĆE.....	24
ŠKOLA.....	25
MUŠKARCI I ŽENE.....	26
ZABAVA (SILO, IGRE, PLESOVI, GOSTIONICE).....	28
VJEROVANJA.....	31
PUČKA METEOROLOGIJA.....	33
MARTINČEVA MLINICA	34
MATE SVJETSKI.....	34
FRA IVAN ROZIĆ.....	36
DILIŽANSA.....	37
PRIČE	38
PJESME I PJEVANJA	41
UZREČICE, POSLOVICE I KRATKE MISLI.....	48
BROJALICE, PITALICE, ZAGONETKE I ŠALE	51
ZAKLJUČAK	54
SAŽETAK	55
SUMMARY	56
IZVORI I LITERATURA.....	57

1. UVOD

„Usmena je književnost najstariji i najdugotrajniji oblik umjetničkoga stvaranja jezičnim medijem.“¹ To je *književnost koja se razvija i prenosi isključivo ili prvenstveno usmenom predajom*². „U istom značenju ponekad se rabe i nazivi „narodna književnost“ i „narodna usmena književnost“. Određenje usmene književnosti povezano je s jedne strane razlikovanjem između usmene kulture i kulture koja se služi pismom, a s druge strane činjenicom da je ona proučavana i analizirana redovno na temelju njezinih zapisanih proizvoda. Kultura, naime, koja nije poznavala pismo, ili ga je rabila u nesavršenom obliku i u strogo ograničenoj uporabi, prethodila je svim kulturama u kojima pismo ima odlučujuće značenje, pa su zapisi djela podrijetlom iz usmene književnosti priznati počeci i najčešće temelji svekolike književnosti“.³

„Usmena književnost kao umjetnina oblikovana u jeziku, predmet je izučavanja znanosti o književnosti. Ona dakle jednak je i pisana književnost i njihov jezik pripada filologiji kao znanstvenoj disciplini. Za razliku od pisane, usmena se književnost proučavala i unutar drugih disciplina“⁴. Najčešće je to bila etnologija.

„Etnologija (grč. *ethnos* – narod i *logos* – znanost), doslovno znači: znanost o narodima. Proučava život naroda i različite oblike njegova izražavanja: običaje, vjerovanja, društveno uređenje, pravne propise, ekonomске odnose, oblike obiteljskog života i duhovne kulture (religija, moral, umjetnost, znanost i dr.). Etnologija je usporedna znanost o ljudskoj kulturi, te istražuje izvore, oblike i zakone razvitka i rasprostiranja materijalne i duhovne kulture, pri čemu se oslanja na rezultate etnografije (*ethnos* – narod i *grafein* – pisati, opisivati, deskribirati) – deskriptivne znanosti o oblicima kulture pojedinih naroda.“⁵

Uz etnologiju, znanosti o usmenoj književnosti pomoćne su i druge discipline: historiografija, sociologija, psihologija, muzikologija, lingvistika i još neke druge. Budući je

---

¹ Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, V. poboljšano izdanje, Globus, Zagreb, 1998., str. 133.

² Solar, Milivoj, *Književni leksikon*, Matica hrvatska, Zagreb, 2007., str. 377.

³ Isto.

⁴ Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, V. poboljšano izdanje, Globus, Zagreb, 1998., str. 140.

⁵ Marušić, Ante, prof. Martić, Mirko, prof. i suradnici, *Sociologija*, Školski leksikon, Panorama, Zagreb, 1965., str. 89.

kompleksnost usmenoknjiževnog čina objašnjiva tek *metodskim pluralizmom*⁶, a neke su nefilološke discipline kod izučavanja usmene književnosti težile isključivosti, to su odrazilo na terminološku problematiku. „Kako su se mijenjali i nadopunjavali pristupi ili kako su se pojavljivali problemi u njoj i oko nje, tako su se mijenjali i nazivi za nju.“⁷ Tako je usmena književnost osim narodnom nazivana i *pučkom, tradicionalnom, seljačkom i anonimnom*.

„Prirodno je da je za proučavanje književnosti najvažnija ona usmena književnost koja u životu svakog naroda izražava prvotno narodno stvaralaštvo (upravo se takva književnost kod nas najčešće naziva narodnom književnošću). Ali i proučavanje suvremenih oblika stvaralaštva može baciti mnogo svjetla na studij književnosti u cjelini, jer baš ti tzv. niži književni oblici u mnogo čemu omogućuju razumijevanje načina na koji se književnost pojavljuje u nekom svom temeljnem vidu i obliku kao sastavni dio ljudskog života.“⁸ Zabluda je da je usmeno-književno stvaralaštvo odlika zabačenijih sredina i nužno povezana s prošlošću. Kao kompleksan organizam, usmena je književnost ujedno i ruralna i urbana, arhaična i suvremena- jer sadrži cjelokupnost ljudskog iskustva od pamтивјека do danas. Razvija se usporedno s čovjekom, koegzistira s njime, pa gdje ima čovjeka, ima i književnosti-kako pisane, tako i usmene-i dok ima čovjeka, bit će i književnosti.

„U ovim je vremenima najveća opasnost po tradicijsku kulturu i usmenu književnost, potrošački mentalitet življenja. Zato je civilizacijski čin izvorno sakupljati i snimati usmeno-književne oblike i narodne običaje, kako bi smo ih oteli od zaborava i sačuvali za naše potomstvo.“⁹ To je bila misao vodilja ovoga diplomskoga rada, koji je pokušaj doprinosa očuvanju naše etnološke i usmeno-književne baštine. Radnja je temeljena na terenskom radu provedenom na području vrgoračkoga kraja 2010. godine, a osnovicu joj čine zvučni zapisi. Pridruženi su i izvaci iz dviju raritetnih knjiga važnih za proučavanje života vrgorskoga kraja, te nekoliko novinskih članaka.

Smješten na jugoistočnim obroncima planine Biokovo u Dalmaciji, u neposrednoj blizini zapadne Hercegovine, Vrgorac leži na brdskom prijevoju nadmorske visine 241 metar podno planine Matokit, koja je dobila ime prema pridjevskoj sintagmi „*monte acutum*“ (oštra planina), za koju Tin Ujević jednom polušaljivo reče da je „slavnija od Učke“ jer se on pod

⁶ Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, V. poboljšano izdanje, Globus, Zagreb, 1998., str. 140.

⁷ Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, V. poboljšano izdanje, Globus, Zagreb, 1998., str. 140.

⁸ Solar Milivoj, *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2001., str. 128.

⁹ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 10.

njom rodio i odnjihao. S obzirom na povišen i dominantan geografski položaj u odnosu na gotovo sva okolna naselja u njegovu vidokrugu, Vrgorac je dobio ime prema riječima *vrh gore* od kojih je nastao stariji oblik imena – Vrhgorac. Taj se oblik (s glasom *h*) čuao u pisanim dokumentima do kraja tridesetih godina ovog stoljeća, kao i na putokazima iz pravca Hercegovine. Na vrhu brijege ponad grada je stara tvrđava Gradina, kojoj su konačni oblik dali Turci. Iz razdoblja turske vladavine sačuvane su i četiri izvorne kuće-kule: Cukarinovićeva, Pakerova, Raosova i Muminova.

„Premda okružen kraškim poljima i brdskim raslinjem, Vrgorac se nije razvijao primarno kao poljoprivredno i stočarsko ruralno naselje. Osnovu njegove urbane fizionomije činila je davnašnja trgovina, koja je u minulim stoljećima u njemu cvjetala zahvaljujući njegovu geografskom i pograničnom položaju i administrativno-upravnom statusu u regionu između makarsko-gradačkog primorja i hercegovačke granice.“¹⁰

„Karakteristični geografski faktori – brdovitost, sušnost, vjetrovitost – uz još neke druge činoce, uglavnom geopolitičkog i socijalnog karaktera, utjecali su ne samo na način života mještana i na razvoj Vrgorca, već, također, i na formiranje određenih svojstava mentaliteta Vrgorčana, koja je u svojim napisima uočavao i Tin Ujević, a to su sklonosti prema dalekim vizurama u prostoru, diskretna poduzetnost, bezazlena upornost, nepokolebljiva ponositost, individualna pokretljivost, vragolasta okretnost, ignorancija i stočko podnošenje osobnih nevolja, respekt prema pitkoj vodi i impresioniranost pred većim vodenim masama.“¹¹

Vrgorska krajina obuhvaća područje između Imotske krajine i Neretve, na istoku je omeđena vrgoračkim jezerom Rastokom, na jugu selom Draževitići i planinom Rilić, prema zapadu se granica spušta u Brikvu i Šošiće u biokovskom masivu i ide preko Župe ispod prijevoja Turija, te na sjever preko Kozičkih Poljica i Mijaca ispod planine Milina zasida. Na ovom području postoji osam katoličkih župa: Kozica, Orah, Poljica, Stilja, Ravča, Veliki Prolog-Dusina, Vrgorac i Zavojane.

Stoljećima su se na ovome području prelamale strategije velikih sila. Mlečani, Turci, Austrijanci i Francuzi su donosili svoje zakone, kulturu i običaje, ali je obični puk ipak uspijevao sačuvati svoj jezik i tradicionalni način življenja

---

¹⁰ Franić, Ante, *O Vrgorcu*, NP „Slobodna Dalmacija“, Split, 1991., str. 11-12.

¹¹ Isto, str. 13.

2. ZAPISI FORTISA, KAČIĆA, PAVLINOVIĆA, GRABOVCA I DESPOTA

ALBERTO FORTIS *Put po Dalmaciji*, 1774.

„U kandijskom ratu bio je teško ranjen Hasan-aga Arapović, gazda područja od župe preko Grabovca do Zagvozda, uz čije je ime vezan događaj opjevan u pjesmi o Hasanaginici, a o kojem događaju predaja, što i danas opстоји u vrgoračkoj krajini, govori da je nesretna Hasanaginica na putu iz Ljubuškog za Imotski sa svadbenom pratnjom prošla kroz Vrgorac i prenoćila u kući predaka narodnog pjesnika i serdara (vojvode) Ante Pervana Prže u Kokorićima.

Kod tog Pervana bio je 1772. godine višednevnim gostom venecijanski opat, prirodoslovac i putopisac Alberto Fortis, koji je baladu o Hasanaginici mogao čuti i od gostoljubivog domaćina, za kojeg Fortis kaže da je vrstan pjesnik odličnih lirske i epskih pjesama.“¹²

„HASANAGINICA

Šta se b'jeli u gori zelenoj?

Al'je snijeg, al'su labudovi?

Da je snijeg, vec bi okopnio,

Labudovi vec bi poletjeli.

Nit je snijeg, nit su labudovi

Nego šator age Hasan-age.

On boluje od ljutijeh rana,

Oblaze ga mati i sestrica,

*A ljubovca od stida ne mogla. (...)*¹³

U svom putopisu *Viaggio in Dalmazia* (1744) Fortis je, osim te balade na orginalnom jeziku i u talijanskom prijevodu, donio i kratku narodnu anegdotu „Vrgorčanin i kotaor“ na talijanskom jeziku, a koja na našem jeziku glasi:

„*Dođe vragolan na sajam. Neki siromah, koji se desio blizu njega, kupio je kotaor i stavio ga na zemlju zajedno sa svojim torbakom, sa strane. Dok je on nadugo razgovarao o*

---

¹² Isto, str. 21.

¹³ Fortis, Alberto, *Put po Dalmaciji*, Marjan tisak, Split, 2004., str. 65.

*poslovima s nekim svojim znancem, (vragolan) Vrgorčanin digne kotao sa zemlje i stavi ga sebi na glavu, ne mijenjajući položaj. Kad onaj svrši razgovor, okrene se i nevideći više kotao na mjestu, upita upravo toga kojemu je na glavi, nije li vidio da bi tkogod odnio kotao. A on odgovori: „Ja se na to nisam osvrtao, brajko. No ti si ga trebao nositi na glavi, kao što sam ja učinio, pa ti ga ne bi uzeli“.*¹⁴

ANDRIJA KAČIĆ MIOŠIĆ *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*

U oblikovanju novoštokavskog govora nezaobilazna je uloga hrvatskoga književnika fra Andrije Kačića Miošića. U svome glasovitom djelu „*Razgovor ugodni naroda slovinskoga*“ obratio se pismenoj i nepismenoj čitalačkoj publici, te utjecao na promjenu odnosa prema domaćem književnom folkloru. Oslonivši se na tradiciju narodne pjesme, Kačić oživljava sjećanje na značajne događaje i pojedince. Opjevalo je i junaštva pojedinaca s vrgoračkoga područja: Crnobor Filip, Ožegović Luka, Lekić Juriša, Markotić Anton, Ujdur Šimun, Buklijaš Stipan, Erceg Jakov, Pervanović Toma, Pervan Anton, i drugih. U raznim sukobima s Turcima isticao se, posebno u toku morejskog rata (1684-1699), vrgorački fratar i serdar Rade Miletić, koji je za svoga života (1667-1737) ubio 99 Turaka. O njegovu junaštvu i o njegovu smicanju „do sto“ turskih glava pjeva i Filip Grabovac (u *Cvitu razgovora*).

„SLIDI PISMA OD VITEZOVA VRGORSKIH

*Svijeno je gnizdo sokolovo,
od starine biše hercegovo,
i sada se vidi na kamenu
Vrgorac se zove po imenu.*

*U njemu se legu sokolovi,
junaci se zovu principovi,
koji tursku zemlju porobiše,
Ljubuškomu vrata zatvoriše.*

*Po imenu kažem krajišnike
Vrgorčane, na glasu vojnike:*

---

¹⁴ *Narodne pripovijetke*, priredila Maja Bošković-Stulli, Matica Hrvatska, Zagreb, 1963., str. 262-263.

*najprvoga Radu Miletića,
na oružju Marka Kraljevića.(...)*

*Od njega su pisme i popivke,
u kolu ga pivaju divojke:
već se taki ne rodi delija
u Vrgorcu ni okolo njega.(...)“¹⁵*

MIHOVIL PAVLINOVIĆ *Hrvatske narodne pjesme*

Uz svoj župnički rad, bavio se i književnošću. Još je kao student počeo zapisivati narodne pjesme. 1876. je predao Matici hrvatskoj zbornik hrvatskih narodnih pjesama, zapisanih tijekom 35 godina, od 1840.-1875. Zapisao je i lirske narodne pjesme iz Vrgorske krajine, iz zaseoka Kozica, Zavojane, Kljenak, te iz Vrgorca.

„TURSKI I KRŠĆANSKI ZAKON

/Kozica/

Poturči se kuća Banovića

I u kući trideset čeljadi,

Ali neće Ane Banovića.

Za Anicom pristavaše majka:

,,Poturči se, Ane kćeri moja,

nećeš postit petke ni subote,

ni korizmu za sedam nedjeljah,

ni četvere kvarte u godni,

nego trideset dana Ramazana.“

,,Bogme neću, mila majko moja,

u Turčina svetca neimade

dva barjama u godini dana;

te ne znadu kad jim koji dodje,

već gledaju po nebu mjeseca

kano lovac po planini zeca.“

Malo bilo za dugo ne bilo,

---

¹⁵ Kačić Miošić, Andrija, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, „Katarina Zrinska“, Zagreb, 1996., str. 29.

*Razboli se Banović Anica,
Bol boluje, grohotom se smije.
Više kćeri ostarieli babo,
Pa besjedi svojoj kćri Ani:
„A borati, Ane kćeri moja,
bol boluješ, grohotom se smiješ?“
„Ni pitaj me, ostarieli babo,
ja se smijem, imam zašto babo:
od raja mi otvorena vvrata,
a na vratim moja seka Mare*
pa me zove: odi k meni seko.“
To izusti a dušu izpusti.*

*Valjda je Mara prije umrla nego se
ostali izturčiše.

MLADOJ NEVI

/Vrhgorac/

*Oj nevenko, moj nevenko,
Jadna ga se nevenkala,
Gdino sinoć hladovasmo,
Ostaše mi vincu rese,
Vincu rese titreike!
Tišila je dva divera:
„Budi dobra majci našoj,
vincu rese skovat' čemo,
i svako će dobro biti;
ne budeš' li majci dobra,
i te čemo razkovati!“*

TEŠKO

/Vrgorac/

*Teško meni u neznanoj zemlji;
nit ko srita, nit ko za me pita;
nego jedna hroma dievojka
da nij' hroma, baš ne bi ni ona.* ^{“¹⁶}

FRA IVAN DESPOT *Malo zrnja, 1885.*

U ovoj je knjizi fra Despot objavio tri pisma sa svojih putovanja po Dalmaciji, koje je tada uputio svom prijatelju Antunu Pasku Kazaliju, književniku iz Dubrovnika. U trećem pismu na vrlo zanimljiv način opisuje svoje dogodovštine tijekom boravka u Vrgorcu u svibnju 1885. godine:

„Evo me u Vrgorcu. Ovo je mjesto sa svoje originalnosti poznato kud ljudska noga dopire. Zadru i Beću Vrgorac je zadao i ter kakvih muka od kad je nastalo narodno kreševo po Dalmaciji...Vrgorac! Što je to? Sve i ništa! Leži na putu, kao osudjenik, na pogled Ljubuškoga, biva, mal ne na staroj medji. U golu kršu u klancu jadikovcu. Poviš njega još se diže k nebu u oblake stara gradina, koja mu svjedoči junaštvu pradjedova. Tamo dalje zakriljuje ga golišavi Motokit, a puca mu liep pogled na Raztok i ercegovačke strane; i dočim mu se zakrilo ribolovno Jezero, pod očima mu pukla vinorodna Bunina, a do mora ga brane primorske stiene. Tako tu stoji i prkosи vjekovima i zakonima neba i zemlje taj nemili grad! ... Nema činovnika, nema žandara, prolaznika, financijera, župnika, koga je sudbina k'Vrgorcu navila, a da se preko svega života ne spominje zlosretnih svojih dana. Tu je činovnik kano izgubljen, tu financijer drhće pred duhandžijom; tu župnik samo neke članke vjere može tumačiti, samo neke grijehe karati ... Vrgorac! Vražji je to klanac... Inače, u Vrgorcu starinski soj, liepa krv, probrana nošnja ... Da, Vrgorac je dosta samu sebi, Vrgorac će do veka prkositi zemlji i narodu, jer što Vrgorac zna to nitko ne zna...“¹⁷

¹⁶ *Hrvatske narodne pjesme*, [sakupio] Mihovil Pavlinović, priredio Stipe Botica, Književni krug, Split, 2007., str. 36.

¹⁷ Despot, Ivan, *Odabrana djela*, Književni krug, Split, 1989., str. 42.

3. SVADBENI OBIČAJI

„Narodne poslovice kažu: „Prsten je najveća vjera, jer čiji je prsten, onog je i djevojka.“, „Lako se je oženiti, ali je teško naći ženu.“, te „Tko ženi- jedno veselje, a tko udaje- dva.“

Prema dogovoru mladenaca i roditelja, upriličena bi bila svadba i vjenčanje, koje je bilo samo crkveno, a u 20.stoljeću civilno i crkveno ili samo civilno. Bio je običaj, ali ne i pravilo, da djevojka u brak donese dotu, ženinstvo, miraz, pa su na cijeni u selu bile „cure dotarice“. Taj običaj se u ovom kraju proširio još u vrijeme napuštanja privrede i prodora robno-novčanih odnosa, a kasnije se napustio uslijed promjene položaja žene i više razine obrazovanja stanovništva. Od dote ili miraza razlikuje se djevojačka oprema-ruho, jer dota je dio naslijedstva i ima veće značenje i vrijednost od opreme. Nepoznati su pismeni predbračni ugovori, a nisu bili rijetki susreti roditelja zaručnika, radi dogovora o materijalnim obavezama jedne i druge strane. Ponekad se uz djevojku tražila dota u zemlji, stvarima i novcu, pogotovu ako je djevojka imala neku „valingu“-manu, a pored toga i imućne roditelje.

Kad dođu tamo, onda djeveri stoje pred kućom i kažu: ; Ovdje nam je ostala jedna djevojka, po koju smo došli. Poštenu je ostavili, poštenu nam je dajte.“ Tu se sakupi mnogo cura, te jednu po jednu izvode i govore: “poštena, dobra i sve, al ta nije naša.“ Najzad je izvedu. Tad je vode u crkvu. Barjak leprša, čauš popjeva: „veselo, veselo, stari svate, dragi brate!“¹⁸

„Ako su mladi odlučili da se vole tribala se zakazat rakija. To je kad mladoženjina mater i ēaća dolaze u prošnju za mladu. U tradicionalnim tkanim torbama oni nose rakiju i nose veru. Onda oni kažu: 'Naš bi sin tija oženit vašu ēer'. I tu se oni dogovore sve, di će se i kad vinčat i kad će zakazat *proloncije* –to je običaj da se čita u crkvi da se mladi udaju i žene. Čitalo se tri puta nediljom na misi prije nego su se vinčali. U svatovima se znalo, imaju ti *podani* i svatovi. Pođani su od mlade. Stari svat je glavni koji vodi svatove. To bude od mladoženje neko, neko njegov bliži ili rođak. Kad se dolazi po mladu nosi se barjak. Na tu zastavu se stavlja pletene čarape, košulja, šudar (marama) i jabuka. Nije bilo hotela i restorana ko danas, nego se kući slavilo. Zaklalo bi se kozle, janje ili tele. Ispeka bi se kruv ispod sača i uštipci, služija bi se pršut...“¹⁹

---

¹⁸ Buklijaš, Marko, *Zavojane*, A.G. Matoš, Zavojane, 2009., str. 150.

¹⁹ Desanka Jukić, rođena Vekić.

„Ja se sićam dobro vinčanja Vice Nikolina. To je bilo u Poljicima. Odilo bi se na konjima, stavili bi bile lancune na nji', pa na grivu veži papir. Nakiti te konje bile, pokrij ga lancunom i ajde po mladu. Pokojni moj čaća je ima od janjeta *bureću*. Na njoj je bija drveni grljak, u tome se nosilo vino, pa koga bi god srili oni bi častili u ime mlade i mladoženje. Di bi god došli u selo tu bi stali i bacali bi pare, bilo je neki' sitni' para. Kad san ja našla dva-tri dinara, to je za mene bilo veliko! Stari bi svat odija naprid, iza njeg' barjaktar. I unda kad bi došli prosit mladu, dođe od mlade mater i dariva barjak. Stavi na nj' šugoman, košulju, pivca i jabuku. Živoga pivca stavi gori i tako se je nosilo. I unda dođi mlada u kuću, dočeka je svekrva na vratin. Nije bilo unesi u kuću ko sad, nego ona ljubi oni prag! Iza vinčanja bi se slavilo u mladoženje u kući. U drugu nedilju iđe se di se ona udala, to se reče *u rod*, tako se je to zvalo. I unda k'liko ima u selu dice, ona toliko kupi kolača. Bili su okrugli kolači, naniže se na špag.“²⁰

„Interesantan je običaj bio u Vrgorcu u stara vremena da bi se dan prije crkvenog vjenčanja obavilo vjenčanje u općini. Taj dan bi se bilo u jednog svadbenika, a sutradan, nakon crkvenog vjenčanja, bi se bilo u drugog svadbenika. Tako da bi se za svadbu, slično kao i u Slavoniji, doduše ne 4-5 dana, ali slavilo bi se puna dva dana. Naravno da bi se slavilo i tjedan dana prije kad bi se roba vozila, to se tako kaže, kad bi se oprema djevojke vozila, onda se slavilo jer bi uz opremu išli i kumovi, nikad mladoženja, nego dio obitelji. Zadnjih 40-ak godina to se sve pojednostavnilo. Inače specifičnih obreda za to vjenčanje nije bilo, crkveno vjenčanje je uvijek bilo dostojanstveno, bila bi svečana misa Adamićeva. To je bio vrhunac crkvenog pjevanja u to vrijeme, to je bila staroslavenska misa. Ne može se reći da je zadnjih 70-ak godina bilo vjenčanja u narodnoj nošnji jer je grad učinio svoje, jer je Vrgorac trgovačko središte, na sjecištu trgovačkih puteva, nije tako dugo živio kao njegova ruralna okolina.“²¹

---

²⁰ Milka Grljušić, rođena Vekić.

²¹ Ljubomir Markotić.

4. SAHRANA

„Tajna života i smrti u nizu elemenata nije još dovoljno razjašnjena, pa se stvara prostor za razna vjerovanja, magiju i religiju u tumačenju ovozemaljskog i onozemaljskog života. Ljudsko neznanje, neobrazovanost, iracionalni senzibilitet, nesloboda i zavisnost od prirodnih i društvenih sila, strah od bolesti i smrti, egoizam zagrobnog života, osobna nesigurnost i robovanje tradicionalnim konvencijama plodno su tlo nastajanja i održavanja magije, religije i drugih oblika vjerovanja. Običaji i shvaćanja o smrti i sahrani nakon smrti vuku svoje podrijetlo iz davnih vremena, a oblici posmrtnih obreda i rituala dio su naše suvremenosti. Pojedinci su opterećeni tradicionalnim shvaćanjima da je vrijeme čovjekove smrti određeno već pri rođenju, a predznaci su u živoj i mrtvoj prirodi, poput zavijanja psa, pjeva pjetla, zova sove, pojave mrava, glasa čuka, mukanje krave, kukanja kukavice, noćnih leptira i drugih znakova. Snovi također mogu predskazati smrt: mrtvaci, ispali zubi, vrani konji bez jahača, padanje u jamu bez dna, rušenje kuća, nestanak sunca i zvijezda. Sva ova shvaćanja su na tragu magijskog i religioznog, kao da je smrt rezultat Božje volje, a ne prirodna pojava.“²²

„Prije nije bilo kapse, nego je mrtvac bija umotan u plahtu i nosija se na drvenim nosilima. Na početku povorke bi bija križ koji je nosija neko iz obitelji. Iza njega idu svećenik, zatim kapsa ili nosila, pa muškarci, žene, dica. Kad neko umre, cilu noć bi se sidilo kraj kapse, upalila bi se svica i molilo se. Bilo bi cilo selo. Do ponoći bi bile žene, a iza ponoći muškarci. Bija je običaj da se kapsa nikad ne ostavi sama, da ne bi dušu pokojnoga ukralo. Kad se oblačilo pokojnika, muškarci su oblačili muškarce, a žene su oblačile žene. Oblačilo se najlipše šta se imalo. Marame i nakit se nije skidalо. U kapsi su tribale bit prikrižene ruke i stavljala se krunica. Kad se dolazilo kod kapse tribalo se prikrižit, naklonit, izmolit Očenaš i uvik je bila krštena voda kod kapsе.“²³

„Pogrebna povorka je išla od kuće pokojnika do centralne crkve i onda do groblja. Cijelo je vrijeme bila svečanost pogreba uveličana pjevanjem psalama. Dakle, tu je muški zbor i svećenik koji su pjevali Davidove psalme, stare preko 3800 godina. Specifičnost Vrgorca je da se pjevaju na vrgorski način, troglasno. A to troglasno pjevanje je staro ravnih 400 godina. To nije arhaično staro težačko pjevanje nego, zaista, polifono, za ona vremena interesantno i profesionalno, i to se zadržalo do danas, isti način pjevanja. Uz to se uvijek pjevala i misa za

---

²² Buklijaš, Marko, *Zavojane*, A.G. Matoš, Zavojane, 2009., str. 157.

²³ Desanka Jukić, rođena Vekić.

pokojnika, hrvatska koralna misa. U Vrgorcu se ona pjevala 100 i više godina. Evo ja znam, 64 godine koliko sam star, znam da se bar 55 godina pjeva. Vrgorski svećenici, upravo zbog načina pjevanja su dobili od tri zadnja nadbiskupa splitsko-dalmatinska posebnu dozvolu, da uz sprovod nema služenja mise, nego je misa iza sprovoda. Ko zna crkvene obrede, zna da se kad je pogrebna misa ne pjeva *Benediktus* (*Blagoslovjen*). Ali je dozvoljeno upravo zbog riječi u tom *Benediktusu* i načinu pjevanja, koji se u prvom dijelu pogrebnog obreda pjeva snažno, „oslobodi me Gospode od smrti vječne“, to se pjeva snažno, a *Blagoslovjen* se pjeva gotovo klapski. To je tako lijepo čuti, naglasak je na milozvučju kojim se otpraća pokojnika. Obred se završava sa gromoglasnim *amen*, ta gradacija daje svečanu atmosferu. Nešto slično imaju Metkovci, ali napjev im je potpuno drugačiji od našeg.“²⁴

---

²⁴ Ljubomir Markotić.

5. BOŽIĆNI I NOVOGODIŠNJI BLAGDANI

„Najprije dođu Ditinci, to je u dvanestom, to ti je prva nedilja u misecu, iza toga dođu Materice, pa Očići. Za Ditince se dica vesele i roditeljima nose poklone. Nije bilo veliki poklona ko što sada. Dite daruje starije, mater, čaću, babu, koga ima od familije u kući. Unda je bilo, kad san ja bila, smokva, i oni oras, i oni kremen cukra šećera . To je bilo veliko, kad bi ti to donija. A ja se sjećan, pokojni Šimun, sad ti ne znaš, on je Vekić, oni su bili bogatiji, on je živija u Slavoniji... I on bi toga više donija, i svak bi trča od nas dice, 'ko će prije doć, i unda kad bi mi došli, njemu reci „faljen Isus“, i on nami daj para, dinar, nije on da vele, i ti si unda bija sritan, Bože. Unda dolazi opet Materice, unda mater daruje dicu, isti način. I za Očice reče mater, „ajde vežite čaću, triba se cinit danas“, ko da ga vežu, da triba nešto dat.

I unda dođe Božić, čekaš ga ko ozeba sunce, pa se kolju gudini, i unda lipo baca se slama, vidila si i ovde, baci se ispod stola, stavi se kuvat meso, ko za sutra, iđe se na ponoćku, dolazi se s ponoćke i unda se cilo selo skupi i iđe jedno u drugoga,i unda se vadi ono meso.Al' nije se kuvalo vele, nego svinjska glava... I unda jedno u drugoga, „ajde, ajde ti k meni“, i tako cilu noć. Piva se gange, iđe na misu, i tako po cile dane slavlje je bilo.“²⁵

„Policija je popisivala ljude koji bi išli na ponoćku. Jer tada su išli i ljudi koji ne idu priko godine iz nekakvih strahova. A među narodom, opet među težacima, oni koji se nisu imali čega bojati, isto kao i za Korizmu, uvijek se orila Vrgorcem Božićna pjesma.“²⁶

„Unda dodje sveti Stipan, gori di smo mi Vekići, u nas se to slavilo, i unda dolaze prijatelji u kuću k nami. Nije se kuvalo lipo ko sad pečenje, nego kiseli kupus, to je tako bilo.“²⁷

„Novoj godini se nikada nije pridavao veći značaj, jer narod je u to vrijeme bio sirotinja, osim što je mladost je novogodišnje praznike uvijek sačekivala.“²⁸

„Nova godina se nije puno slavila, kako ko je nju slavija , al u nas nije, mi nismo vele Novu godinu slavili, u nas je bija Božić.“²⁹

---

²⁵ Milka Grljušić, rođena Vekić.

²⁶ Ljubomir Markotić.

²⁷ Milka Grljušić, rođena Vekić.

²⁸ Ljubomir Markotić.

²⁹ Milka Grljušić, rođena Vekić.

Kazivačica Miranda Kovačević je od svoje pokojne bake Mile Grljušić naučila molitvu koja se govorila za Božić i Novu godinu. Prije objeda bi se upalila blagoslovljena svijeća, a ukućani bi stali oko stola. Jedan (obično baka ili majka) moli:

„U dugu viku, u maleknu griju,
U zdravlju i veselju, i sad i dogodine,
Kad se užegla s imenom Božjim,
Kad se utrnila s časom Božjim,
Zovu nas podno kuće, povri kuće,
Daju nam vina piće, kruva iće,
I od Boga daće,
Bog nam daje svake sriće.“³⁰

Nakon toga se kora kruha pomoći u čaši s vinom, te se njome ugasi svijeća. Svatko od ukućana pojede komadić. Isti bi se obred napravio i na dan Nove godine, s istom svijećom.

Ista kazivačica mi je rekla i kako bi se na ulazu u crkvu (na *raštelimu* crkve) govorile riječi:

„Voda na me grij s mene (ovdje dođe ime sveca kojem je crkva posvećena, npr. 'Sveti Ivane...'), odrisi mene, svojom svetom rukom, koju držiš nad svim svojim pukom“³¹.

Prije spavanja bi se molilo: „Andelu moj, čuvaru moj, čuvaj me danju i noći i budi mi uvik u pomoći.“³²

---

³⁰ Miranda Kovačević, rođena Grljušić.

³¹ Isto.

³² Isto.

6. POKLADE, KORIZMA I USKRS

„Svake godine su se u maškarama obilježavali neki politički događaji u zemlji i svijetu. I uvijek su to bili događaji puni humora. Ja se sjećam, ja sam imao 7 godina. To je bilo nezamislivo, u jednoj Jugoslaviji se 1955. godine napravilo suđenje Staljinu. Figura Staljina je bila visoka 3,5m. Bila je jedna velika sudska bina, bio je Staljin sa strane, odvjetnik, bio je presjednik suda, vijeće, sve je to bilo u ruskim uniformama. I to je bilo suđenje Staljinu za sve ono što je bio napravio, što je bio kriv. I pripisivalo mu se i ono što se događalo u Vrgorcu i krajini. Bio je kriv i za to. To je u to vrijeme bilo nezamislivo. Ipak je to bilo tu odmah negdi poslje njegove smrti. Ipak se znalo što je bio drug Staljin za komuniste diljem svijeta. I tako u pravilu ti pokladni običaji su simbolizirali događaje kroz proteklu godinu u Vrgorcu, u Dalmaciji i u cijelom svijetu. I obavezno, osim časnog suda i osuđenika, bila je obučena njegova stara majka, koja bi plakala, žalila, nabrajala za sinom. I bio je vrag koji je sjedio i bio pripravan tog osuđenika otpremiti u pakao. Bila je i mogućnost žalbe na presudu. Na završnom maskendbalu se nije žalilo ni truda ni novca da bi se napravila što kvalitetnija maska. Nije se moglo dogodit da na maskendbalu bude netko tko nije maškanan. I to se sve pomalo negdi izgubilo početkom domovinskog rata. Počelo je sve manje i manje, sve lošije i lošije...“³³

„Mi bi u Poljicin čekali mačkare ko ozeba sunce. Mačkare su dolazili iz Slivna, pitaj Darinke kako su za njon trčali, ona je cile one naše zemlje po Poljicin pritrčala kad ju je ovi jedan 'vata, i nije je moga ulovit. Velika je grupa odila, od kuće do kuće, i unda kad in ne bi štogod dali- posiplji jajin, posiplji lugon...“³⁴

„Maškare su se darivale jajima, duvanom, rakijom i vinom. Ako je neko ima simpatiju onda bi u maškarama zasuo njenu kuću lugom. Ali nije se niko ljutija, jer je takav bio običaj.“

U Poljicima i dan danas egzistira običaj cijelodnevnoga Križnog puta, kako i kazuje Desanka Jukić: „Križ bi iša jutri od crkve Gospe od zdravlja. Sva su se sela obilazila. Kantalo je se. Muški su nosili križ, a žene su bose išle za njima. Na postajama se stajalo, odmaralo i molilo. Put je bija dug 20 kilometara. U svakom se selu isprid kuća iznosi kruh, uštipci, oras, rakija, voda, vino. Ta voda i vino je bilo u sićima. Bio je običaj da si petak samo jutri moga

---

³³ Ljubomir Markotić.

³⁴ Desanka Jukić, rođena Vekić.

nešto radit, a popodne ne. Kad se navečer dođe u crkvu ljubi se križ, i tiho, spokojno, svak' svojoj kući.“³⁵

Pjevanje za vrijeme Puta križa, odnosno kako to u Poljicima kažu *kantanje*, zapisano je u knjižici „*Muka gorka*“, na 30-ak stranica, a ovdje donosim mali dio:

„*Muka gorka Gospodina*
Isukrsta Božjeg Sina,
Po Ivanu Vandelisti
Koji Gospi plač navisti.
Plaćnim glasom sve vas molju,
Sliš'te Majke sad nevolju.
Koja no vas za plač zove,
Jer u gorkim mukam plove.
Zove duše Bogu mile,
Da zajedno s njom procvile.
Vi pošteni redovnici,
Isusovi naslidnici:
Slatke pisme ostavite,
Plaćne glase sad počmите.
Sada Crkve porušite,
Ter za Meštrom svi tužite.
I puk na plač probudite,
*Za Isusom procvilit. (...)*³⁶“

„Korizma se, kao i svugdje gdje ima puno vjernika, događala na isti način. To je bio post, pjevanje korizmenih pjesama. Gotovo ni jedan proljetni dan u Bunini ne bi prošao bez zajedničke pjesme onih sudionika koji su tog trena bili tu. Uvijek se, gotovo uvijek, pjeva *Gospin plač*. Taj napjev potječe negdje s kraja 17. stoljeća. Veliki petak ujutro je bila, sad više nema, jutarnja procesija iz Vrgorca prema Plani, obodnim dijelom Bunine, pa se vraćalo kroz sela, Stankovića selo, Rakića selo, i izlazila je ispod crkve i završavala bi u crkvi. Kako je Veliki petak bio u Vrgorcu pazarni dan, bilo bi sve puno ljudi s prostora Hrecegovine koji

---

³⁵ Isto.

³⁶ *Muka gorka*, prilog lista „Naš zavjet“, Makarska, 1967., str 3-4.

su samo radi toga dolazili u Vrgorac. Dočim, u večernjim satima je bila večernja procesija koju su na svu radost našu obnovili '91. godine. U tijeku obrednih običaja se pjevala *Muka Kristova*. Ja se mogu pohvaliti da 43 godine zaredom na Veliki petak pjevam Muku Kristovu. To je Muka po Ivanu i pjeva se arhaično, iz onih starih papira, sa svim onim arhaičnim riječima. Muka se piva uoči procesije, a kada se svijet vrati u crkvu, mislim da je to običaj samo u Dalmaciji, pjeva se psalam *Ispovjedite se*. To se pjeva dok je ljubljenje križa. Ja ga isto tako pjevam 43 godine.“³⁷

„U tijeku izloženog Kristovog kipa u grobu, sve ove godine, i kad su zabrane bile, funkcioniraju čuvari Kristovog groba. Ali je specifikum u Vrgorcu što se čuvari služe pravim starinskim oružjem, starim i po 500 godina. To su stare kremenjače, stare turske sablje i mačete koje su hrvatski junaci nosili protiv Turaka. To su tanke mačete, vrlo elegantne, sa rukohvatom od slonove kosti. Nažalost, stare odore, odnosno nošnje Vrgorskog kraja su se zagubile. Naša narodna nošnja se sastojala iz hlača klasičnog kroja ukrašenih na prednjem dijelu butina vezom i isti takav vez je bio na rukavu, kako se to zvalo, da ne rečem sako, ispod toga je bio *krožet*, kao prsluk, oko pasa su bile svilene marame, za kojima su bile zadjevene s jedne strane kubura i s druge mač. Na glavi je bila vrgorska kapa. Ona je izgledala nešto slično splitskoj kapi, samo malo duža i sa kratkim resicama, pa se poslije uvriježilo, one malo dublje kape, kao što su ličke kape. I *rondari* bi čuvali Kristov grob cijeli dan, odnosno cijelu noć sa Velikog četvrtka na Veliki petak, cijeli Veliki petak, cijelu noć sa Velikog petka na subotu i onda bi na *Gloriji* na ponoćki popadali, normalno, jer Krist je uskrsnuo.“³⁸

„Ja znan, pokojna baba Matija, ne znaš ti sad nju, od pokojne babe tetka, ona je uvik žežinjala. Ništa nije kušala osim vode i kruva, to ti je pravi post, ona je tačno žežinjala. Šta bi na Čistu sridu večerala, to je na Uskrs ručala... Nije se pivalo u Korizmi, samo ako bi neko kanta, ali pivalo se nije u Korizmi nigdi. Na Veliki petak, prije nego sunce izade, poša bi s Igrišta križ, ne bi iz naše, ode di je Sveti Jure, nego tamo di je Sveti Ivan. Unda bi odili cilin puten, pa dođi u Okmadžića, gori uz jednu stranu, reče se Visoka, unda bi narod iznosija di bi došli u sićin vina, neko uštipke, neko kruv, i unda kroz cila Poljica ... I unda u crkvu križ, sunce zalazi, on mora u crkvi bit. I unda ljubi križ.“³⁹

„Na Uskrs se ilo kako je ko ima, najvise bi zaklalo se janje.“⁴⁰

---

³⁷ Ljubomir Markotić.

³⁸ Isto.

³⁹ Milka Grljušić, rođena Vekić.

⁴⁰ Isto.

7. OSTALE SVETKOVINE

„Na svečanosti Tijelova je Vrgorskim ulicama isto kao i na Veliki petak bila procesija, do '55-e ili '56-e, nisam posve siguran, di bi se na četiri mesta pravili vanjski oltari, gdje bi procesija stajala i di bio blagoslov. Djeca i žene bi bili u bjelini, sve je bilo u znaku cvijeća. To je uz procesiju na Veliki petak najvažniji događaj našega grada u duhovnom smislu.“⁴¹

„Otkad je god gradske glazbe mi sviramo za Sve svete. Tada se prije na groblju molilo uz svaku grobnicu, nabrajalo imena ljudi koji tu počivaju i to se do dandanas održalo, mada je sve manje svijeta koji čeka isprid svog groba.“⁴²

U Poljicima je za Sve svete bio običaj da se pali organj kod crkve sv. Jure, kraj groblja. Iz svake bi kuće po jedan muškarac sudjelovao. Vatra bi se palila zalaskom sunca, i gorila čitavu noć, do izlaska sunca. Takoder se cijelu noć zvonilo, pa odatle i stihovi: „*kada čujem zvona svetog Jure, srce mi se stegne od tuge*“⁴³.

„Unda dođe sveti Jure, dvaestri četvrtoga, i dodji mi da bi otišli kitit crkvu, ponesi od kuće nešto, i po šumi traži jagliku, beri, nije bilo ko sad buketa i aranžmana, nego uberi jaglike i idi kitit crkvu, pometi, očisti.“⁴⁴

„Sveti Jure je 23. 4. To je bio velik blagdan. Najprije se sve tribalo počistit po kući, omest dvorište, *bunja*. Bunja je rupa di se baca otpad, obično na kraju dvorišta. Jutri se tribalo rano dignit, namirit stoku, skuvat ručak i onda se išlo na misu i *dernek*. Od kapele sv. Jure do Rudina, cure i momci su u šetnju išli. Tu su se izmjenjivali pogledi i pivala ganga. Po cili dan bi to trajalo.“⁴⁵

„Velika Gospa je 15.8. To bi znalo bit svita da se ti nisi u Mijacima moga okrenit. Dolazila su cila Poljica, zaseoci, Tihaljina, Grude. Tu je bila misa. Ali je radost bila najveća, da smo tada jeli prve lubenice. Pekli su se janjci. Žene su dolazile od Slavonije prodavat robu, ljudi su dovodili stoku, iz Hercegovine su dolazili ljudi koji su se bavili kovačkim zanatom.“⁴⁶

---

⁴¹ Ljubomir Markotić.

⁴² Isto.

⁴³ Desanka Jukić, rođena Vekić.

⁴⁴ Milka Grljušić, rođena Vekić.

⁴⁵ Isto.

⁴⁶ Desanka Jukić, rođena Vekić.

„Moja pokojna mater je zavitnila bila na Veliku Gospu ić, i ona meni govori da iđe ona, ali ona oće bosa ić. I ja san ti s njome ošla i ona ti je bosa s mnom do Velike Gospe došla. I bolile su je noge, ali kaže ona meni, da joj nikad noge lakše nisu bile nego tada. I dođi tako na Veliku Gospu, slušaj misu... Onaj ko bi bija siromah kupi, bilo bi one smokve ili jabuke, grožđa i 'ajde nazad kući. Spremi ručak, ali najviše se ispekla peka, kumpira. Pokojni did bi ispeka janje. I večer legni i unda ajde beri grm, digni se u ponoć i beri. Sebi nađi oni pravac di ćeš stat i cili dan beri grm. Bra' se jasen, to su ile koze i ovce. I suši ga, pa gledaj kad će kiša, da ne pokisne.“⁴⁷

8. PROSLAVA 1. SVIBNJA

„To ti je još iz doba stare Jugoslavije. To ti je bio revolt mladih ljudi protiv žandara i vlasti. A to ti je krađa natpisnih ploča, premještanje s jedne firme na drugu, potom krađa cvijeća i uveseljavanje centra Vrgorca tim cvijećem. Mi smo znali, ja sam imao 13-14 godina, mi bi uzeli cijeli namještaj vrtni iz gostionice i onda bi to kod mesnice stavili. Jedan od dva najsmješnija događaja bilo je kad smo uzeli tablu Komiteta i stavili je ovdi na mesnicu, kod Mate Katavića. Naslov mesnice je bio ogromna volovska glava. Pazi, to se nije kažnjavalio, nije se istraživalo, to je bila tradicija koja je nastala za vrijeme stare Jugoslavije. A drugi ima jedan još katastrofalniji događaj, u njemu sam ja sudjelovao. To je kad smo na Krstića terasi, di je bilo esperanto-društvo, uzeli smo magare, digli ga gore, pobilili ga klakom i stavili među jugoslavensku i partijsku zastavu. I ujutro je tako revalo magare, da su ljudi u čudu gledali. To su mi dva najupečatljivija događaja iz tih dana. A cvijeće se kralo iz situacija što je bilo nemogućnije. Nije bio štos isprikuće odnit. Doduše ovaj običaj nema veliku tradiciju, ali ima stogodišnju tradiciju. Usto su se temperama pisale poruke određenom objektu, značenju objekta. Rećemo na trgovini, obično se pisalo o lopovluku, na frizerskom salonu bi se pisalo u ljepoti u navodnike itd. Uvijek bi se radilo na način da vlasnici to jutro kad dođu da to pročitaju, uzmu vodu i obrišu. I onda se počelo divljati kada sam se ja time prista baviti. To je bilo '75-e, '76-e. Onda su počeli pisati uljanim bojama pa su ljudima uništili objekte. I to nije nama više pripadalo. Od tada je već počela devastacija tog običaja.“⁴⁸

---

⁴⁷ Milka Grljušić, rođena Vekić.

⁴⁸ Ljubomir Markotić.

9. NOŠNJA

„U tradicionalnu mušku odjeću spada: platnena košulja, hlače – gaće, od sukna ili platna, vune ili pamuka, *guća* – potkošulja od vune ili pamuka, *kumporan* od vune ili pamuka, jaketa – kaput od platna, kapa – vunena ili platnena, pojas – pleteni ili tkani, *bičve* – *kalcete* – čarape, *terluci* platneni ili tkani, te opanci, cipele i sandale.

U žensku odjeću spadala je ženska haljina – *zumbin*, platnena košulja, guća – vunena s rukavima, *ječerma*, marama – *vanculet* – rubac, pojas, *traverca* – pregača, gaće (tek u 19. st.), bičve, suknja – *kotula*, terluci pleteni, te papuče, opanci, cipele i sandale.

Uz odjeću je prema mogućnostima i prilikama išao i razni nakit, različit dijelom za žene i muškarce, kao što su: razne zlatne ili srebrene naušnice – *rećine*, lančići oko vrata – *kolanete*, prstenje, češljevi, ukosnice, ogrlice i drugo.

Odjeća se mijenjala prema uzrastu od dječjeg doba, zrelosti, do starosti. Dijete je najprije u povoju i pelenama, pa u košljici, a sa dvije godine oblači se u haljinicu – *vešticu*, a poslije šeste, sedme godine pojavljuju se veće razlike u odijevanju između ženske i muške djece. Promjene u odijevanju uslijed većeg utjecaja s istoka i zapada jače se osjećaju od 16. stoljeća, jer je povećana proizvodnja tekstila i krojene odjeće.“⁴⁹

„Na graničnom, vrgoračkom području, u odijevanju, odnosno nošnji, više je u prošlosti prevladavao istočnjački, nego zapadni utjecaj, što će kasnije biti obrnuto.“⁵⁰

„Vrgoračke žene su nosili zimi gornju haljinu bez rukava tamnije boje otkanu od domaćeg sukna, a ljeti od *fuštana*, grube pamučne tkanine navodno turskog podrijetla. Za pokrivalo glave, *tumban*, maramu od vezene svile, kao i košulje od platna zvanog *turska tela*, kao posebno kvalitetno platno. U upotrebi su dugo sačuvani odjevni predmeti turskog nazivlja: *mahrama*, *tumban*, *jelek*, *ječerma*, *dolama* i dr.“⁵¹

O odijevanju muškaraca i žena vrgoračkog kraja u 18. stoljeću pisao je Alberto Fortis:

⁴⁹ Bajto & Buklijaš, *Vrgoračko zabiokovlje*, Hrvatski književni krug, Zagreb, 2005., str. 86.

⁵⁰ Isto, str. 89.

⁵¹ Isto.

„Openci služe kao obuća, kako muškarcima, tako i ženama; obuvaju ih na nogu odjenutu nekom vrstom pletene bječve koju zovu navlakača i koja iznad gležnja dopre do donjeg rublja, hlača što pokrivaju cijelu nogu. Hlače su od debele raše, vezane oko kukova vunenom vrpcom, koja ih stvara kao putnu torbu. Košulja veoma malo ulazi u hlače, jer jedva pokriva pupak, do kojeg one dopiru. Povrh nje nose kratak prsluk, koji zovu ječerma, a preko nje zimi prebace ogrtač od debela sukna; taj se ogrtač zove kabanica i japundža. Na glavi nose skerletno pokrivalo zvano kapa, a povrh toga neku vrstu valjkasta turbana koji se naziva kalpak. Kosu obično briju ostavljajući samo perčin poput Poljaka i Tatara. Kukove opasuju crvenim vunenim ili svilnim pasom, mrežasto pletenim od deblje pređe, a između njega i hlača stavljaju oružje... Tako o pasu visi i omanja kesa u kojoj drže kresivo i novac, ako ga imaju i duhan za pušenje, pohranjen je za pojasmom, svezan u kesu načinjenu od sukna – mjejhura.“⁵²

„U vrgoračkom kraju dugo vremena su bili u uporabi „vlaški opanci“, dok ih u 20. stoljeću nisu istisnule postole-cipele i sandale. Opanci su proizvod ručne izrade i pravljeni su od goveđe, svinjske i ovčje kože, a kasnije u novije vrijeme u kombinaciji s gumom. Poslije drugog svjetskog rata su seoski majstori od odbačenih automobilskih guma pravili jednu vrst opanaka „gumenjaše, gumaše“, koje su nosili stari i mladi, jer su bili praktični i „nepoderivi“ u kamenjaru.

Tradicionalna odjeća i obuća više je izražavala povezanost pojedinaca s mjestom življenja, selom, pa bi se na temelju detalja na odjeći reklo: Ovo je Vrgorčanin, Zavojančanin, Mijačanin, Kozičanin i dr.“⁵³

10. STARINSKI POSLOVI

„Ja znam kad je pokojni did zarađiva. On jadan ajde cili dan u Hercegovinu, kupi duvana, i kući, pa ga onda križaj na oni *avan*, on je vako ima žlib, pa tute metni duvan, oni list duvana, ode stavi nož, i križaj ga. To bi bilo sitnije nego da si kupus iskriža na grataljku. Pakuj ga u kila, i spremaj ga u torbu i nosi u primorje prodavat, da bi nam donija kruv. Po cili dan i cilu noć. Onda bi ga neko prijavila. Ja znan ko dite, ja bi čuvala da ne bi došla milicija. Mi nikad stvarno s njime nismo bili gladni, mi smo uvik s njime imali, prema drugim. A Darinkin čaća

⁵² Fortis, Alberto, *Put po Dalmaciji*, Marjan tisak, Split, 2004., str. 55.

⁵³ Bajto & Buklijaš, *Vrgoračko zabiokovlje*, Hrvatski književni krug, Zagreb, 2005., str. 9.

je pravija med. Ja bi uvik rekla, ajme meni da mi je se najist meda. Kopaj, najviše je bilo kopaj, i kumpir i poženji žito. Nije bilo trgovina ko što sad.“⁵⁴

11. JELO I PIĆE

O jelu i piću u vrgoračkom kraju u 19.stoljeću, govori zapis vrgoračkoga učitelja Ivana Ujevića, oca Tina Ujevića, iz 1896. godine:

„Seoski se narod hrani obično onim što ima u svom polju i u svom toru. Pod jesen, kada udare mrazi i ledovi, zakolje po koju ovcu, ovnu, kozu, jarca, prase itd., te to posoli (stavi u salamuru) i zatim nad vatrom suši. Ovako osušeno meso zovu većinom u Vrgoračkoj kraniji „pastrva“ prema poznaju dobro ribu, koja se isto tako zove.

No svaki se dan ne jede meso, to se čini svecem i četvrtkom, kad se krsti dijete ili dođe koji prijatelj itd., kada to biva starješina odsiječe komad mesa, pa s njim u kotlušu (gvozdene i staklene posude malo seljaci rabe). Domaćica pak doneće iz vrtla kupusa (u Imotskoj krajini zovu kupus koji nije glavat „raščika“). U ovim krajevima postoji i razlika između riječi „sćap“ i „štap“ i „štene“ i „šćene“ itd.

Kupus se iskriža i metne s mesom, da se vari, a s kupusom se pomiješa više puta i krumpira. Kada je gotovo stavi se zdjela na siniju (stol). Drvena zdjela (u Imotskoj krajini zove se većinom i „čanjak“) može držati do 10 litara i više. Sinija je od drveta i obično okrugla, te na tri noge. Niski stolić na četiri noge također se zove sinija. Meso se stavi na stranu i dade svakome svoj dio. Sva odraslija čeljad jedu iz jedne zdjele, osim djece kojoj se dade na stranu.“⁵⁵

„Bikla se u Vrgorcu pije, ja mislin, 500 godina. To je jednostavno bila potreba ljudi, koji u vrijeme mošta i mladog vina nisu imali šta pit. Nekome je palo na pamet da bi bilo zgodno miješati kozje mlijeko i taj mošt. Ona se pila prije s moštom koji nije prevreo, koji je imao u sebi još šećera, i ti si to mogao piti dok se ne nadmeš. Ali kad to provrije u glavi, onda si lud narednih pet dana! Ljudi koji su volili piti onda bi bili zadovoljeni nekoliko dana, ne bi se trijeznili nikako. Mi smo pili iz sića od 20 litara. Negdi bi se ukralo mliko, pomuzla bi se koza, dodalo bi se to i onda bi se to na Pijaci pilo. Onda se počelo izmišljati, znaš, ne bi bilo loše da vino malo odleži pa to bude jače, ali to je gorko, nije to više onaj gušt, onaj doživljaj

⁵⁴ Milka Grljušić, rođena Vekić.

⁵⁵ Buklijaš, Marko, *Zavojane*, A.G. Matoš, Zavojane, 2009., str. 120.

bakusa. Moram ti reć, to je bilo i sredstvo za čišćenje! (smijeh) U pravilu se kralo mljeko i kralo se vino, jer to nije bio štos ako se to ne napravi. Jednom mi pošaljemo dvojicu starijih ovdje u Polića, dole je jedna njihova služavka držala koze i imala je jarca. I kako su bili već pri piću, oni pomuzu jarca! I sve je bilo dobro dok ih jarac nije opalija glavon, jednog pa drugog, pa su obojica došla slomljena! Moj pokojni rođak je studirao u Sarajevu, tada je autobus sarajevski išao u negdje 10 sati navečer. On se sedam večeri upućivao poći u Sarajevo, a mi bi donili biklu, donili bi sira i pršuta i onda bi se zapili ovdje di je autobus staja, ma kakvi, on bi se vratija kući materi.“⁵⁶

„'53 godine, nije to bilo tako davno, moj pokojni rođak i moj ujac su pravili 100 barila vina. Ali onda su ljudi radili, živili od onoga što su proizveli, nije to bilo nešto jako vino. Ljudi koji su radili u polju, svak bi ponija po 15 litara vina, to je bila mjera za dan. Jedna bi demičana bila na početku brazde, druga na kraju, pa kad bi se okopavalo, na početku se napiješ iz jedne, a na kraju iz druge, tako se to radilo.“⁵⁷

„Cila familija bi ila iz jedne zdjele. *Sinija* je se zvala. To ti je napravljeno od drveta. Izbušeno. I unda, skupi se okotoga i idi. Mater twoja je došla kad je bija pokojni Zukun, pa mu je baba skuvala jaje. I ona je njemu dala to ko svom ujcu, a twoja mater gleda. Ona je bila najmlađa i svak je njome dava. A ona njemu: Daj moje jaje, i ja sam gladna!“⁵⁸

12. ŠKOLA

„Sad će ti ja ispričat kako sam ja u školu odila. Nema knjiga, nego čitanka i matematika. I unda, zamotaj ih u onu vriću od cimenta ili brašna, i nosi. Škola je bila u Vranješa. I odi, dva tri kilometra. Osmoljetka je gori bila. Nas je iz sela bilo, ja mislin trinest, četrnest. I nema, kiša pada, snig, pješke. Gorila bi peć, ne bi ima šta nego ponesi svak bilju. Učitelj je bija iz Podgore, a učiteljica je bila naša, ona se zanj udala iz Medaka. I bija je jedan iz Bobanove drage. Unda bi on piva: *Kad zapivanja i moja baba, sva se trese Bobanova draga.*“⁵⁹

---

⁵⁶ Ljubomir Markotić.

⁵⁷ Isto.

⁵⁸ Milka Grljušić, rođena Vekić.

⁵⁹ Isto.

13. MUŠKARCI I ŽENE

Tragajući za literaturom koja bi pomogla u oplemenjivanju ove radnje, naišla sam na zanimljivu knjižicu iz 1926. godine, autora Jakše Hercega. Autor se rodio u Vrgorcu 1900. godine, gimnaziju završio u Dubrovniku 1921., a slavistiku i romanistiku diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1926., gdje je iste godine obranio doktorsku disertaciju. Bio je profesor u klasičnoj gimnaziji u Splitu od 1926. do 1944. U Leksikografskom zavodu u Zagrebu obavlja posao redaktora i lektora, od 1953. do umirovljenja 1963. U knjižici naslova „*Glas u pustinji*“ (podnaslova „*Otvorena riječ o našim ljudima i stvarima*“), Herceg donosi neuvijenu analizu boljki vrgoračkoga kraja toga vremena, oštroumno progovarajući o različitim aspektima svakodnevice maloga čovjeka, pritisnute neimaštinom, surovom prirodom i još surovijom vlašću. Iako pri tome ne štedi nikoga, ni tlačitelje, ni potlačene, svaki je redak ove knjižice prožet neizmjernom dobrohotnošću, koja je očiti dokaz ljubavi za svoj kraj. Inertni i indiferentni intelektualci, neuki seljaci, pokvareni trgovci, svi su počašćeni porcijom autorove jezikove juhe. Osobito je interesantan dio u kojem opisuje odnos muškarca i žene, nemilosrdno razotkrivajući tužnu svakodnevnicu ondašnjih brakova:

„*Još i danas kod našega seljaka vrijedi kao najvjernija definicija njegova bračnog shvatanja- bolje: neshvatanja- ona famozna: „da prostite- moja žena“.* Vjerljivo nigdje drugdje ne dolazi tako snažno do izražaja primitivna sirovost i surovost naših seljaka kao baš u njihovom ljubavnem i bračnom životu. Naš težak na svakome koraku svoga života osjeća, da je socijalno vrlo sitan i nemoćan i da na poprištu, bilo gospodarskom, bilo prosvjetnom ili političkom, igra sasma neznatnu ulogu. Svi jestan je, da je izvan kuće gotovo u svemu samo predmet omalovažavanja, zapostavljenja i izrabljivanja. Svi jestan je, da je samo sredstvo u rukama onih, o kojima je, u bilo kojem pogledu, ovisan.. (...) Oni su dakle izvan ambijenta u kojem bi njihova primitivnost i divljinu mogla da bude kalamljena, ublaživana i razborito primjenivana: kada, gdje i koliko treba. Stoga je shvatljivo, da se ona ispoljuje uprav eruptivnom snagom u domaćem obiteljskom životu, gdje se jedino naš muškarac osjeća nesmetanim, apsolutnim gospodarom svoje vjerenice, odnosno žene i djece. Što je teži pritisak negativnih životnih okolnosti, to se većom snagom ispoljuje njegova volja u intimnom životu. Rijetke su iznimke (kad je vinom nakićen i kad je treba kao ženku), kad muž postavi ruku na svoju ženu, da je pomiluje i barem joj časovito ublaži svagdanju patnju. On ili je ne postavlja nikako ili samo zato, da joj „ispraši legja“, t.j. da na njoj iskali svoj gnjev. Muževljeva riječ

gotovo nikad joj ne zagolica dušu mekim dodirom bračne nježnosti, topline i sućuti. Gotovo nikad ona ne osjeti časak ponosa i intimne sreće radi kakvog spontanog izljeva muževljeva poštovanja i obzira prema njoj. Ona s mužem dijeli samo žalost i muku. Ona snosi loše posljedice, kojima je bilo što i bilo tko uzrok. Ako muž doživi kakav neuspjeh i blamažu, rasrdi se i iskali- na ženi! Ako se skime posvadi, revanšira se- na ženi! Ako se opije, onda na psja kola ispsjuje i isprebija- ženu! Dovoljan je, u tom slučaju, samo jedan njezin sumnjiv gest, samo jedna nepovoljna riječ i- jao njoj! (...) A ipak se svaka otimlje za udajom, makar ona imala sve nepovoljne izglede, samo da joj ne leži na čelu, tobože sramotni žig usidjelice. Nesnosnom bračnom položaju naših žena krive su, kako vidjesmo u prvom redu nezdrave gospodarsko-društvene prilike, a zatim nemali dio krivnje nose i same žene, čiji se neodgoj nimalo ne razlikuje od onoga kod muškaraca. Ako usprkos svega toga neki pojedinci uspiju da sačuvaju netaknutu našu rasnu dobroćudnost, onda su takvi doista „duše od čovjeka“ i „duše od žene“, pa ako se takve dvije istorodne duše spoje vezom ljubavi, nastaje uistinu idealan brak, čija idealnost osobito otskače na crnoj pozadini naše sveopće mizerije“.⁶⁰

---

⁶⁰ Herceg, Jakša, *Glas u pustinji*, Tisak Hrvatske tiskare F.P. , Mostar, 1926., str. 35-38.

14. ZABAVA (SILO, IGRE, PLESOVI, GOSTIONICE)

„Momak bi se najprije „zamirio“ djevojku, pa ako ona to nije primijetila ili su oboje bili stidljivi, svoje simpatije bi prenio preko treće osobe. Ako su se stvari dobro odvijale, u zgodnoj prilici, momak bi djevojci izjavio ljubav, a kad bi ga ona prihvatile, otvorio bi se put hodanju prema braku. U selu se za ljubav mlađih brzo pročulo, pa se kaže: „On je pita, a ona mu se obećala.“ Ranije su se momci i djevojke susretali i upoznavali: u centru sela, za vrijeme blagdana i proslava, na misi u selu, kod ovaca, na sijelima, koja su prema nekim etnoložima bila mjesta seksualne inicijacije. Tu su mlađi izražavali međusobne simpatije i opredjeljenja, uspostavlјali su se kontakti, rađale ljubavi i poštivala su se određena pravila, jer se ni djevojke nisu upuštale u vezu, ako se nije radilo o ozbiljnog momku. U zimsko doba uvečer u selu, djevojke-udavače čekale bi u kući s rođinom dolazak potencijalnih ženika ili „običnih“ momaka. Momci su javno izražavali simpatije prema izabranicama svog srca, darujući im: cvijeće, jabuku, maramu, ukrasne predmete; u obliku srca, potkove, te naposljetku prstenje pri zarukama.“⁶¹

„Unda je bila šetnja, po cili dan bi se cure šetale, ko što ti sad odeš u kafić, tako bi iz crkve krenile, pa bi se pivalo, gangalo, momak s curon, cura s momkon, cili dan bi bila šetnja... Momci bi ti došli, pivaj priko Miline zaside. Meni je muž moj, kad smo bili mlađi, tako dolazija sa Stilja. I oni bi nosili one papuče njiove stiljske, i unda kad bi došli blizu kuće, priobuj se, ko da su oni bogati. Da on sad čuje on bi reka da nije to istina! U kućama se sastajalo, mater i čaća bi otišli spavat. Moj ti je meni jedan put priko skala uša, a pokojni ga je did istra iz kuće!“⁶²

„Momci su išli na *silo* utorkom, četvrtkom, subotom i nedjeljom, a drugim danima su išli udovci. Mlađi su se sastajali kod gonjenja ovaca na paši, i onda su pivali pisme. Momci bi se spuštali od Drinovačkog brda, od Miline zaside, od Obera, Zavojana... Muški bi pivali svoje, a ženske svoje. Na pimjer: „*Dodi dragi još večeras malo, s tobom mi se siditi dopalo*“. Sililo je se po kućama. Cure su prele *kudilju*, vunu, neke su plele čarape. Bilo je tu i starijih, ali bi oni kasnije otišli spavat. Ako je bilo vrime šišanja ovaca, a one se šišaju u 5., 6. mjesecu, onda bi cure sa *gargašama* češljale vunu. Kad je bilo vrime listanja duvana, onda bi listale duvan, slagale ga po vrsti. Znači, cure su bile vridne kad momci dolaze jer je bilo sramota ništa ne

⁶¹ Buklijaš, Marko, *Zavojane*, A.G. Matoš, Zavojane, 2009., str. 149.

⁶² Milka Grljušić, rođena Vekić.

radit. Cure kad su imale svoje simpatije bi koristile priliku kad god bi se gonile ovce na ispašu da se sastanu u gaju s njima. Oni bi se pismama dovikivali. Kad je moja mater skužila da se moje starije sestre vrlo rado 'oće nediljon prije mise dignit otrat' ovce, onda bi ona mene poslala, ako joj nije bilo pravo da se s nekim sastanu.“⁶³

„Mladi su se nalazili na plesovima, koji su bili svakog petka, subote i nedjelje. Sviraо bi jedan naš harmonikaš, znao je svašta svirat, i onda kad bi trebalo organizirati ples, trebalo je i njemu osigurati dva puta po po' litre vina. I obavezno žarulju, jer niko nije ima žarulje. Struju smo imali samo do 10 sati navečer, i to iz mlinice Martinaca. Znalo se dogoditi da u pola plesa cijeli Vrgorac ostane bez struje zato što je puka kaiš. I onda dok bi vlasnik okrpio taj kaiš, prošlo bi i više od pola sata. Ali da bi se održao ples mi smo morali ukrasti žarulju.“⁶⁴

O narodnim igrama u 19.stoljeću vrgorački učitelj Ivan Ujević je pisao:

„Narodne igre nijesu Bog zna kako razshirene, nu ipak ima nekih i među djecom, npr.skupi se sedmero osmero (više ili manje) djece zajedno. Jedan kaže: hajdemo u cara prositi kćer. Koji će? Izabere se jedan. Drugoga izaberu za cara. Car sjedne nasvomu uzvišenomu mjesti, na kakvu kamenu itd. Pred nj prostru kakvu vreć, haljinu itd. To je mjesto saga. Koji prosi, stupi na taj sag i reče: „Svjetli care! Došao sam prositi twoju kćer Ivu, (Anu itd.), da je dadeš za moju ženu!“ druga dva, ili tri, stoje iza prositelja, te mu reku: “Budalo, tako se caru ne ide! Treba se pokloniti!“ Tad brže bolje potegnu sag i moj ti prositelj udari više puta nosom o ledinu. Tad nastane sveobći smijeh, a gdjegod dođe i do šaka, kao što se je meni dogodilo u Imotskom kotaru.“⁶⁵

„Prstenjak je bila omiljena zajednička igra na seoskim sijelima. Evo, kako je to nekada izgledalo: društvo na „silu“ se razdjijeli na dvije skupine, obično mješovite i na dvije strane. Uzme se jedan prsten, koji je svima poznat. Bacanje novčića određivalo je koja strana dobiva prednost i prva skriva prsten. Svaka strana ima pet ruku, a svaka partija ili tura ima deset ruku. Ona strana koja skriva prsten, pomiješa šake prema svjetlu i utisne prsten u ruku jednom suigraču. Tada svi pruže stisnute šake prema svjetlu, a najbolji igrač sa suprotne strane traži

⁶³ Desanka Jukić, rođena Vekić.

⁶⁴ Ljubomir Markotić.

⁶⁵ Bajto & Buklijaš, *Vrgoračko zabiokovlje*, Hrvatski književni krug, Zagreb, 2005., str. 76.

prsten. Mora biti dobar psiholog, da bi „procitao“ protivničke igrače i našao prsten. U toj igri govori: „Ante pusti livu i desnu, Mate pusti desnu, Luka daj iz desne.“ Ako slučajno pogodi, nađe prsten, njegova strana dobiva partiju. Ako ne pogodi, koliko je ruku ostalo neotvoreno na protivničkoj strani, toliko oni dobivaju punata (bodova). Igra se iz zabave, a ne za dobitak.“⁶⁶

„Mi bi se igrali *piljkanja*. Uzme se pet kamenja, malih, sitnih. I onda se bacaju s poda, jedan po jedan u zrak, i cilj je da ih svih pet na kraju uhvatiš. Igrali smo se *trlje* isto s kamenjima, nacrtalo bi se na zemlji. Igrali smo se *kaskanja*, to je 'ko će više na jednoj nozi. I onda kako su bila guvna, onda ko može više okolo. Priskali smo konope, dvi su vrtile, jedna bi skakala. Na večer smo igrali skrivačke. Znali smo nekada od vune praviti lutke. Najviše smo se u proliće znali igrat s kozlićima i janjcima. Bili smo nekad i zločesti. Kad smo išli na pašu onda bi nekad jahali ovce. Jednom smo našli malu bačvu. Mi smo nju iskopali i ponili. Kad su odrasli to vidili nastala je strka, jer se ispostavilo da je to bila mina iz II. svjetskog rata, kad je pao njemački avion na Milinoj zasidi.“⁶⁷

„Mi djeca smo vječito igrali na *frnje*, čak smo i turnire imali. Igrali smo *klisa i palje*, to je bio jedan drveni štap i jedan mali drveni komad zašiljen na obje strane, tako da on se valja, i onda bi trebalo pogoditi pravu stranu, u zraku udariti taj komadić. Što dalje odleti, to bolje, a brojalo se za duljinu štapa. Bila je i igra *naćuri čurke*, to bi se na jednom ravnom terenu na jednu stranu na 10 metara stavljalod od tankog kamena, a svaki je taj čurak imao svoj naziv. *Tucalo* je bio glavni, *Mucalo* je bio najmanje... Gađalo se malim kamenčićem, koji bi isto ko na balote ili klizio po tom ravnom terenu ili si mogao čisto pogodit. Onda kad bi rečemo pogodio Tucalo, protivnički igrač bi se morao okrenuti od pozadi i ovaj *Zapovijedalo*, koji je oborio Zapovijedalo, bi mu rekao kaznu, npr. 5 puta nogon od pozadi.“⁶⁸

„U Vekićima su bile dvi gostijone. Tamo je bija centar, bila je zadruga, pa je bila i škola tamo i crkva. To bi po cilu noć se igralo. Prodavala bi se rakija na deci. Svaki se je dan tute u toj gostijoni bilo. Pokojni bi ti did po cilu noć igrat. Pokojna mater bi mene šalji ponj, kako bi

---

⁶⁶ Buklijaš, Marko, *Zavojane*, A.G. Matoš, Zavojane, 2009., str. 138.

⁶⁷ Desanka Jukić, rođena Vekić.

⁶⁸ Ljubomir Markotić.

sija večer do sutradan bi se tute igralo- šijali, na karte, bilo bi nekad i svađe, i vike, galame, nekad se potuku. Ženske nisu išle u gostijonu, samo muški.“⁶⁹

„Vrgorac je '52.-'53. godine imao ovdje jednu fenomenalnu ekipu školskih profesora, a direktorica škole i profesorica je bila Vjera Antunović, stroga , kurpulentna. Ona ti je bila predsjednica Kluba prdonja. To je bio klub ljudi koji su tu potrebu upražnjavali u sportske svrhe i profesorica je bila predsjednica tog kluba, smatrali su da je ona najozbiljnija za tu funkciju. Bio je i jedan Mićo Tockani, doša je iz svita čovjek, i 'oće ga predložit za predsjednika općine na tom klubu. Milicija je stalno dolazila tamo gdje su se oni sastajali i provjeravala jesu li to subverzivni aktivisti i tako su saznali za njegovu kandidaturu. Pa kad to nije prošlo onda bi nekog drugog ridikula našli. Tu se redovno natjecalo, bili bi bodovi, ona bi brojila, nije to bilo makar šta! Eto to je jedna veselija sličica iz Vrgorca!“⁷⁰

15. VJEROVANJA

„Kad bi završili sa poslom i večerali skupilo bi se kod komina i pričalo. Ovaj jedan Joze je bija jako maštovit u pričanju i onda bi on priča di su plašila u Poljicima. Da plaši u Kaminiću, Ržišću, Arambašićima, tako slikovito bi on to priča da bi ja samo tribala prič ulicu za vratit se do kuće i uplašila bi se. Tako ti on nama priča kako je on jedan put doša na Ržišće i vidi on dvi *mišine*. Valjaju se, razbijaju, viču, udaraju na *mrginjima*. Mrginje su dilile zemlju i zemlju. I on je nama reka da su to bila dva brata koja su se svadila oko zemlje, pa kad su umrli duše su im se vraćale tu. Tako da sam se ja kad bi išla gonit ovce ili brat grm, uvik bojala. On bi nama priča i o vilama, da su vile ljepe žene dugih kosa koje imaju jednu magareću nogu i da je on njih vidija kako lete na metli. On je ima jedan mali vinograd iza kuće i mi dica smo mu znali krast grožđe. I on je jedanput reka da je ubra jedan grozd toliko velik da su se sva dica od njega najili, da je čak ostalo i za pokojnu Arapovicu.“⁷¹

„Ako par nije imao djece uvijek se smatralo da je žena kriva. Podrugljivo su ih zvali „jalove krave“. Žena je bila manje vrijedna ako nije mogla rodit dite. Čak su žene bile ponižavane ako su rađale samo žensku dicu. Običaj je bio da ako samo rađa žensku dicu, da

---

⁶⁹ Milka Grljušić, rođena Vekić.

⁷⁰ Ljubomir Markotić.

⁷¹ Desanka Jukić, rođena Vekić.

se zavituje, i ako se rodi muško dite, da mu da ime Ante. Jedna žena je imala devet čeriju i tako se zavitovala. Kad joj se rodio sin nije se dobro razvio. Nije pričao ni išao u školu. Ona je svojoj prijateljici koja se isto tako zavitovala rekla : 'Traži ti, traži ko i ja, pa ne daj Bože da dobiješ. Ja sam kraj svojih devet čeriju zdravih i normalnih tražila, pa vidiš šta mi je Bog da. Pa neka mi je i da'!“⁷²

„Ako se dite rodi u posteljici bit će sritno. Nekad bi se posteljica osušila i ušivala u robu ditetu. Sjećam se jedne zgode da je jedna žena svom sinu kad je išao u rat zašila posteljicu u odjeću i ona smatra da ga je to spasilo da se živ vratio iz rata.“⁷³

„Ja san i pokojna baba odile u Vrgorac. Bija je neki sajam i ja san vidila kod jedne žene trišnje. I ja govorin: „Ajme meni trišanja!“ I baba govori: „Sad ču se ja svratit pa da nam ona ubere. I ona je nami te trišnje naplatila medicinu, i ja sam se 'vako mašila (pokazuje rukom prema uhu). Jesi vidila ti Ivici te trišnje kraj uva? Njemu je tu ostalo. I onda kažu tako, kad si trudan i nešto vidiš i poželiš, maši se za guzicu da digdi ne ostane.“⁷⁴

„U tor kad dođeš nikad ne smiš reć kako ti je lipa neka koza ili ovca da ne bi crkla. Jer se vjerovalo da neki ljudi imaju zao pogled. Ni ditetu se ne bi smilo kazat da je lipo!“⁷⁵

„Ja se sjećam, bija je u Poljicin jedan don Božo. I ima je *zle oči*. Kad bi u selo doša blagoslivljat, govorilo bi se: „Zatvarajte blago da on ne vidi!“ A kad je Ivica se rodija, došla jedna iz sela, bilo joj je drago, i uvatila ga je za mošnjice. Ona je isto imala zle oči. I ona ti je ošla iz kuće, a Ivica je okrenija plakat. Ja san išla *šušanj* donit, dok san se vratila, njemu mošnjice već 'vlike (pokazuje rukom). On se krivija, krivija, dokle nije došla Baraćuša i izgovorila *moći*. Ona je znala to govorit protiv tog ureka. I unda se njemu to poslje povratilo. Ona žena bi njemu kasnije donosila bombona, a on nikada iz njezine ruke nije tija uzet. Ja mu nikad nisan rekla da je to ta žena. Isto ko da je zna.“⁷⁶

„Moji djedovi su konjima i kolima vozili na relaciji Vrgorac-Metković brašno, sol... Od umora bi zaspali tijekom vožnje, pa bi bile priče da im vile svaku noć zapliću grive konja. Sjećam se i priča kad bi mladost negdje navečer išla, pa uvijek neko vreba, nekakav zloduh... ali to je bilo u starije vrijeme, to je u urbanijem mjestu nažalost nestalo.“⁷⁷

---

⁷² Isto.

⁷³ Isto.

⁷⁴ Milka Grljušić, rođena Vekić.

⁷⁵ Desanka Jukić, rođena Vekić.

⁷⁶ Milka Grljušić, rođena Vekić.

⁷⁷ Ljubomir Markotić.

16. PUČKA METEOROLOGIJA

Ivan Ujević u svojem zapisu donosi brojne primjere predviđanja vremena u narodu, a najčešće se to radilo promatranjem zvijezda i nebeskih tijela, te ponasanja životinja:

„Ako je kumova slama (mlječni put – jer drže, da je kum kumu bio pokrao slamu, pa da mu se je i prosipala, a Bog, da ga pedipsa, ostavio je na nebuhu taj znak) gusta i tamna, cijene brzu kišu.

- Ako li ima okolo mjeseca ograda (kružnica), paze, s koje će se strane provaliti: ako se provali s juga, kiša; ako li je od sjevera, bura.
- Ako pijevci ranije pjevaju: promjena vremena.
- Ako je ljeti omarina – kiša.
- Nagla promjena topline – kiša.
- Ako li ptice lete od sjevera prema jugu, kiša; protivno, lijepo vrijeme.
- Ako li stonoge uza zid lizu, kiša.
- Ako li je na veliki petak kiša: bit će dobra godina.
- Ako zvijezde trepte, vjetar.
- Potres (trešnja) ljeti: suša; zimi: veliki snijeg ili bura.
- O vjetru cijene, da izlazi iz jama te često reknu: oh da mi je začepiti onu jamu!“⁷⁸

„Ako bi oblak iša od Hercegovine, rekli bi da će dobra kiša. Ako bi iša s južne strane, onda nema od toga kiše. Stare žene su gledale u misec i tako su one znale kakvo će biti vrime. Koliko bi dana ružnih bilo u jednom misecu, toliko će u sljedećem biti lipih dana. I obrnuto. Ako mravi lizu, bit će kiše. Ako pas zavija bit će potres ili će netko umriti. Ako je kokoš legla pa ispružila nogu, bit će vrućina. Ako kokoši spavaju na stablima, bit će vrućine.“⁷⁹

„Kad bi reka da vuk vije, kiša će i nevrime će. Zmija, kad bi je ubija, kad bi krv pustila, unda reče, nema dugo do kiše.“⁸⁰

⁷⁸ Bajto&Buklijaš, *Vrgoracko zabiokovlje*, Hrvatski književni krug, Zagreb, 2005., str. 75.

⁷⁹ Desanka Jukić, rođena Vekić.

⁸⁰ Milka Grljušić, rođena Vekić.

17. MARTINČEVA MLINICA

„Martinčeva mlinica, iako je zbog svoje povijesne važnosti zaslužila muzejski status kao kulturna baština, ne samo grada Vrgorca već i cijele Dalmacije, danas je ipak stara i zaboravljena ruševna kućica u staroj jezgri grada. Prvotno utemeljena za mljevenje žita, što joj je i bila primarna djelatnost, mlinica svoju muzejsku vrijednost opravdava još uvijek očuvanim postrojenjem. No ono što je čini jedinstvenom, činjenica je da je upravo Martinčeva mlinica meljući i usitnjavajući kamen, još daleke 1938. godine gredu Vrgorcu osiguravala električnu energiju i osvijetlila ga javnom rasvjетom. Na tome podatku pozavidjeli bi nam i mnogo veći gradovi. Svjedoci tih vremena i danas se sjećaju kako bi se jedina sijalica u domaćinstvu upalila u sumrak, da bi već nekoliko trenutaka prije 22 sata žmirkanjem davala signal da će se svjetlo ugasiti za 15-ak minuta, i tako nagovještala vrijeme za počinak.“⁸¹

18. MATE SVJETSKI

„Sintagmu *Mate Svjetski* mi Vrgorčani počesto koristimo u svakodnevnom jeziku. Kad radišna i uporna čovjeka želimo pohvaliti, kažemo mu da je kao Mate Svjetski. Mate Svjetski bio je zapravo Mate Šimunović, Vrgorčanin rođen na Stiljima 1900. godine. Tijekom šeste godine službe u vojsci Kraljevine, došao je u sukob sa jednim nadređenim časnikom. Zbog toga ga je vojni sud, u rujnu 1928. godine, osudio na četrnaest mjeseci zatvora. Međutim, Mate nije planirao odslužiti kaznu, već je prije pravomoćnosti presude uspostavio kontakt s nekim vrgoračkim iseljenicima u Argentini, uspio pribaviti novce za putne isprave i odlučio u što kraćem roku napustiti zemlju.“⁸²

I tu počinje Matina avantura. Ovaj neobični čovjek je nepunih 20 godina putovao po čitavom svijetu. Obišao je Južnu i Sjevernu Ameriku, Europu, sjevernu Afriku, Bliski istok, Indiju, jugoistočnu Aziju, Kinu. Na početku svoje pustolovine je kupio bilježnicu koja se sastojala od 1000 praznih stranica. „Te je stranice rezervirao za potvrde vlasti i pograničnih straža, potpise poznatih ljudi i fotografije krajeva u kojima je bio. Tada je mislio da mu nitko neće vjerovati gdje je bio, ako svoje tvrdnje ne potkrijepi i materijalnim dokazom. Opskrbio

---

⁸¹ Vrgoračke novine, napisali Miljenko Pivac i Željka Opačak, listopad 2008., br. 4, str. 28.

⁸² Isto, str 15.

se raznim geografskim kartama obiju Amerika, fotografskim aparatom, kompasom, putnom torbom, odijelom, lijekovima, šatorskim krilom, priborima za higijenu i jelo. Sa preostalim novcem je kupio psa vučjaka, kojemu je dao ime Globus i koji je postao njegov vjerni pratilac na mnogim putovanjima.“⁸³

„U Buenos Airesu je obišao nekoliko novinskih redakcija čiji su mu urednici prvi potpisali i udarili pečate na njegovu knjigu- putni dnevnik. Tim povodom je lokalna novina „Gaceta“ donijela kratki osvrt na Matu Šimunovića u svojoj rubrici „Vjerovali ili ne“: „Naše uredništvo posjetio je jučer senor Mateo Simunovich iz Jugoslavije i izjavio da će proputovati Južnu i Sjevernu Ameriku-bez novaca! Put namjerava prijeći na biciklu. Senoru želimo sretno putovanje.“⁸⁴

Mate je, osim svoje putne knjige od tisuću stranica (samo je 10-ak stranica ostalo neispunjeno), iza sebe ostavio i više svezaka teksta u kojima je opisao svoja putovanja, a tijekom puta snimio je stotine fotografija. Deseci različitih svjetskih novina pisale su o njemu i njegovim putovanjima. Napisao je i svoju kratku autobiografiju, međutim, smrt ga je spriječila da objavi svoje memoare.

„Ja sam njegov suvremenik. Putovao je po cijelom svijetu, od Kine do Nove Gvineje, Amerike i Afrike... On je bija dva puta u kazanu, tili su ga skuvat! On bi to vrlo rado pričao ljudima i nažalost od njega je ostalo samo nešto fotografija, i pismena ostavština. Mi bi znali noćima njega slušati, onda bi to prešlo u zafrkanciju, pa bi on se ljutio: „Ti ništa ne znaš...!“⁸⁵

---

⁸³ Isto, str. 16

⁸⁴ Isto.

⁸⁵ Ljubomir Markotić.

19. FRA IVAN ROZIĆ

U vrgoračkoj župnoj crkvi Navještenja Blažene Djevice Marije, nalazi se grob fra Ivana Rozića, kojega su mučili i objesili Turci, jer se nije htio odreći svoje katoličke vjere. Na natpisu pored groba uklesane su njegove riječi:

„Čuj me, Dizdar- beže od Vrgorca:
Ne bih se ja vjere odrekao,
Svoje vjere, lijepa kršćanluka,
Za sve blago ovoga svijeta,
A krv moja na spasenje bila,
Izmucenu puku kršćanskому,
Milom rodu momu Hrvatskomu!“⁸⁶

Ovdje donosim ulomak iz knjižice iz 1928., tiskane u Šibeniku, koja govori o milostima koje je navodno udijelio brojnim potrebitima. To su zbivanja iz razdoblja kada su kosti fra Rozića još počivale na starome vrgoračkom groblju. 1960. godine njegovi su posmrtni ostaci preneseni u crkvu Navještenja Blažene Djevice Marije.

„Kako sad stvar stoji, izgleda, da je O. Ivan Rozić mučen za vrijeme izgona Turaka iz okolice Vrgorca za borbe narodnoga junaka Rade Miletića nakon bečkoga boja između godine 1684. i 1710. Fra Jakov Bartulović sabrao je u vrgorskog župi god. 1924. nekoje podatke, šta još živuće osobe znaju ili su čule o uspomeni na mučenoga fratra. Vjerno i ako ne uvijek doslovno prepisujem naprijed tu usmenu predaju živih svjedoka, što kažu o vrgorskem mučeniku. Naglasujem, da su izjave svih svjedoka, a odnose se na mučenikovu smrt ili njegove čudesne milosti, potpisane vlastoručno ili potkrijepljene križima svjedoka. Mal'da ne sve izjave imaju napomenu: „Ovo sam spravan (spravna) zakletvom potvrditi“, a dane su u župskom uredu, kojih prepise poslao je O. Bartulović, župnik, biskupske Ordinarijatu i Franjevačkome Provincijalatu u Split. Evo nekojih živih usmenih predaja o svetome mučeniku:

---

⁸⁶ Župna crkva Navještenja Blažene Djevice Marije u Vrgorcu.

1. Dne 30.X.1924.-Marković Mate pok. Jakova rođen god. 1867. izjavljuje:

Kazivali su mi Markotić Nikola pok. Ivana rođen god 1830 i moja majka, a ovi da su čuli od drugih, kako je nastao taj čudotvorni grob, a to na dva načina: Prvi su govorili da je jedan fratar prognan iz Bosne od turaka bježeći uhvaćen na putu kod Orašine, tu obješen i zakopan na današnjemu mjestu; Drugi su kazivali, da je jedan vojnik pobjegao iz turske vojske iz Hercegovine, jer ga mučili da krene vjerom, na Orašini Turci pucali za njim, ranili ga u nogu i tu uhvatili i objesili na bristu na Orašini. Bilo jedno bilo drugo, svijet vrvio obljesti grob sa svih strana u kojoj bolesti, a osobito od groznice i vratio bi se svatko zdrav. Ta se čudesa pronosila po Neretvi, po Hercegovini i vrgorskoj krajini, a i dalje još i danas. (...)

5. Dne 30.X.1924.-Raos Ivan pok Jure iz Vrgorca rođen god 1854. izjavljuje:

Još mi kazivali stari Andrija, Marko i Ante Šoljak, da su im se jednom izgubale koze i napanu tome grobu, koji kupinom obrastao, obrstile se i guba s njih tim mahom nestane. Silan narod na grob vrvio iz Hercegovine, neretvanske i vrgorske krajine od svake bolesti, i to preko godine, o sv. Petru, a najviše uoči Velike gospe: Godišnje bijaše na stotine ozdravljenika, što sam ih ja video i što su mi spomenuti Šoljci kazivali. Onako me bog pomogao, kako govorim istinu! (...)

7. Dne 28.IV.1924.-Klaričić Viktorija udova pok Mate rođena Dodig god. 1848. izjavljuje:

Tu bi na grobu bilo sila štapa što bi ih ozdravljeni ostavili. Zimi kad bi snjeg okopnio dođi ja ubrati kupusa, a iz groba osjetila bih takav miris da što ugodnijega nigda nijesam očutjela. (...)

7. 24.10.1797.- Lucija Zuić iz Opanaka imotske krajine, žena Pavla Zuića budući osljepila i došla na grob Ivana Rozića po milosti Božjoj i odvjetovanjem imenovanoga Oca dobro progledala. Ja Grgo Alnić (Zuić) sa Opanaka isповједам da je tako i svjedočim, a ne znajući pisati činim križ. ⁸⁷

20. DILIŽANSA

„To je poštanska kočija s kolima, koja je prometovala jedan put tjedno iz na relaciji Split-Vrgorac- Metković. Diližansu je ima u Vrgorcu Franić Ilija, on je ima koncesiju, dobija ju je od Francuza. Ona je vozila i poštu i ljude i pakete, to su bile kočije sa šest mjesta. Iz tog vremena postoji anegdota o jednom telegramu, koji je bija ono po naški napisan. Diližansa se

⁸⁷ O. Ivan Rozić, izdali O.O. Franjevcii, tiskara Kačić, Šibenik 1928., str. 11-20.

pokvarila, onda je Ilija posla telegram u Split: „Karoca rota mula cota via Turija Franić Ilija“. Dakle: „Crvena karoca ne iđe dalje, jer je mula slomila nogu, na prijevoju Turija, a šalje Franić Ilija“.⁸⁸

21. PRIČE

U selu su kroz stoljeća kolale razne priče, mitovi, legende i basne. Njihovo je mitološko prodrojetlo povezano s kulnim radnjama i vjerskim obredima. Ovdje navodim neke priče koje sam čula, pročitala, zapamtila i zabilježila.

Irudica

Kada bi sjevalo i grmilo, često su se u starim danima mogle čuti slijedeće pjesmice:

Udri grome

U zle gore:

Di zvonce ne jeći,

Di Gospa ne keći,

Di Isus mise ne govor!

Biži, biži, Irudica,

Majka ti je paganica.

Od Boga prokleta,

Od svetoga Ivana krvi sapeta.

„Irudica je zapravo Herodijadina kći Saloma, koja je na majčin nagovor zatražila od Heroda (Iruda) glavu Ivana Krstitelja. I dobila je, odsječenu, na pladnju. Priča što prati pjesmu kazuje kako sveti Ilija Gromovnik, ljut zbog Ivanove okrutne i nepravedne smrti, posvuda po nebeskome svodu goni Herodijadinu kćer, Irudicu, gađajući je munjom i gromom. Kažu da je cijela izrešetana, opaljena i izbušena nebeskim strijelama. Ali kako je prokleta, ne

---

⁸⁸ Ljubomir Markotić.

može umrijeti, već stalno bježi i skriva se. Gdje god se pojavi, svi je tjeraju, kako svojom nazošnošću ne bi privukla Ilijin grom. Tako je tjera i ova pjesma.⁸⁹

Kako su postale vile

Adam i Eva su izrodili mnogo djece. Bog je bio radostan zbog toga, pa je najavio Adamu da će doći i blagosloviti ih. Sretni Adam je vijest brže-bolje rekao svojoj ženi. Ali nepovjerljiva Eva nije tako blagonaklono primila vijest o Stvoriteljevu dolasku. Bojala se da će ih Bog odvesti ili im nešto učiniti. Zato je htjela da ih skriju. Adam nikako nije htio pristati. Eva je bila uporna, pa su se nakon nekoliko dana nagodili: lijepu djecu će posakrivati u šumi, a onu ružniju će ostaviti kući i s njome dočekati Boga. Bog je došao najavljenoga dana i blagoslovio djecu koju je zatekao. Pitao je Adama gdje su mu ostala djeca, a je Adam odgovorio da nema druge djece osim te. Zato mu je Bog rekao da će se djeca koju su sakrili bježati i skrivati pred svojim roditeljima, braćom i sestrama, kada ih budu tražili i dozivali. Tako je i bilo. Stvoritelj je otišao, a Adam, Eva i ružna djeca su pohrlili da pronađu skrivenu djecu. Što su ih više dozivali, to su oni dublje u šumu bježali, zavlačeći se u udubine i pećine. Kaže se da su od te lijepih djece nastale vile. Zato su i one tako lijepi i uporno se skrivaju od nas. Ljudski je rod nastao od onoga ružnoga dijela, ali na sebi nosi blagoslov Božji.

Vilenjak i vila

Vilenjak s Matokita zaprosio vilu koja je živjela na Biokovu. Ugovorili su svatove pa je mladoženja sa svatovima krenuo po mladu. Letjeli su zrakom, ali kada su prevalili tek mali dio puta, nisu mogli dalje. Dogodilo se da su neka dva čovjeka omamljena pićem zaspala ispod toga dijela, a jedan se prije toga prekrižio. Tako je prekrižio i zrak nad sobom sve do neba, pa su vilinski svatovi morali tu stati i krenuti zaobilaznim putem do Biokova.

Kukavica

U vjerovanjima ljudi vrgorskoga kraja važno mjesto pripada kukavici, odnosno *kukviži*. Smatrana je zlogukim prorokom - začuje li se njezino glasanje, vjerovalo se da će netko umrijeti. Ovo je vjerovanje rasprostranjeno posvuda po Hrvatskoj. No, kako je nastala

---

⁸⁹ Grljušić, Ivan, *Tri sunca*, S.N.I.G., Poljica, 2004., str. 98.

kukavica? Priča kaže da su jednom davno dječak i djevojčica, brat i sestra, istjerali ovce na pašu. Igrali su se na livadi i sestra je u šali stala gađati brata suhim kozjim brabonjcima. Jedan ga je pogodio u mošnjice, i pao je na mjestu mrtav. Kad je vidjela što je učinila, sestra je stala nabrajati: „Kuku! Ajme brate! Kuku! Kuku!“ Bila je toliko tužna da nije mogla prestati plakati. Samo je ponavljala: „Kuku! Kuku! Kuku!“ Nakon nekog vremena pretvorila se u crnu pticu – kukavicu.

Crna ovca

Kada se rodio Isus sve su mu se životinje koje su bile u štali poklonile. Sve osim jedne, koja je uvijek bila svojeglava. Zbog neposluha ju je Bog kaznio i obojao u crno. Od nje su nastale crne ovce.

Kako je nastao duhan

Biblijска priča o braći Kainu i Abelu u pučkim predajama ima i nastavak. Kada je Kain ubio Abela, iskopao je rupu u zemlji i zakopao brata. Nakon nekog vremena na tom je mjestu izrasla čudna biljka. Izrasla je iz Abelova čela. To je bio duhan, kojega je Bog stvorio stoga da dok njegovo lišće bude sagorijevalo, da ljudi imaju na umu skriveni zločin i lik Abelov. Od duhana čovjek ni dan danas nije pobjegao, ali ni Abel nije ostao zaboravljen.

Otvaranje nebesa

Vjerovalo se, da se u noći na Veliku Gospu na trenutak otvore nebesa. Tko bi bio te sreće da ugleda taj prizor, trebao je nešto brzo zaželjeti i ta bi se želja ostvarila. Tako je jedan čovjek zaželio bogatstvo. No u brzini je umjesto „Bože daj mi veliko blago!“ rekao „Bože daj mi veliku glavu!“. Želja mu se isti trenutak ispunila. Kako je bio nagnut kroz prozor ostao je zaglavljen.

22. PJESME I PJEVANJA

U životu ljudi vrgoračkoga kraja pjesma je zauzimala važno mjesto. Nije bilo značajnijeg događaja, a da ne bi bio popraćen pjesmom. Izvodile su se uz pratnju tradicionalnih glazbala kao što su gusle i diple, ili bez pratnje glazbala. Jedan od oblika pjevanja u vrgoračkom kraju bila je ganga. Ovo pjevanje imalo je svoje uzore, moguće u grčkom višeglasju ili u ruskoj narodnoj glazbi. Ganga je, kao oblik pjevanja, nastala u kraju između Cetine i Neretve-Zagori. Gangalo se je na različitim mjestima, vremenu i prigodama: silo i druge seoske zabave, branje grma, trgačina, čuvanje ovaca, *pačanje* (razvrstavanje) duhana, prilikom žetve, kopanja, odlaska u vojsku, svadbe, odlaska u inozemstvo.

„Niko nije bolje ganga nego ova Dinka, njezina ti sestra i ja. Mi bi izašli navečer, to se u nas reče *počivala*, mi kad bi zagangale to su cila Poljica ligala... Ja se sićan ove pisme, al' nisan je skroz zapantila, al isto je dobro znan. To je bija Dinkin stric. I sad je on oša u Kamen Most da će kupit sebi kravu. I on je kupija kravu i doša kući, ali krave je nestalo. On je nju sveza, al' ona je obnoć prikinila uže i utekla, i sad su njemu sklonili pismu, ne znan je svu, al znan je dobro, i sad je on jadan plaka, i ko oni će njemu reć di mu je krava, i oni njemu sastaviše pismu:

*Prije zore, prije bijelog dana,
Plače Zečić, žalosna mu nana.
Pita njega Grgo, mudra glava,
Oj, Zečiću, di je tvoja krava?
Ne pitaj me, moj Grgo, mladiću,
Utekla je, vrag njoj odn'jo sriću!
Vile su njon odrišile uže,
pa ti ne znan kud okreni, druže.
Pa ti uzmi moju pušku šarku,
Pa je šalji Okmadžića Marku.
Pukne puška iz Markove ruke,
Pa dojekne do 'Pačkove luke,
Pa do Mirke, Andrijina sina,
Neka znade Zečića rodbina,
Da je njemu krava pobignula.
Mirko reče, o jeben njoj sveca,
Pa potrči ko da goni zeca!*

*U Dubravici Jozu pita,
Jel' se ode moja krava skita?
Viče njemu Jozu sa ledine,
Kud su kravu poćerale vile,
Krava ti je ode prolazila,
I za njon se (...) zamaglila(...)*

Unda on njemu kaziva, sad ja to dalje ne znan... I na kraju:

*Ove pisme više van je dosta,
Našli su je kraj Kamena Mosta.*

To ti je sastavila ova Dinka i njezin čaća. To je bilo, '67-e ili '68-e godine je to bilo. Ja san ko dite to slušala, ono zimi pada snig, pa se sastani, pa ovi reče ovu pismu, oni onu, i tako je to meni ostalo u pameti.^{“⁹⁰}

Kazivačica se prisjetila i brojnih pripjeva iz gangi:

*„Oj divojko, divojano,
da se ženim još je rano,
da se ženim rano mi je,
da t' ostavim žao mi je.*

*Pobrali se vinogradi, dole kraj topole,
Došlo vrijeme da se uzmu, koji koga vole,
Pobrali se vinogradi, meni majka kaže,
Ovi momci s topole ljepi cure traže.*

*Gango moja gangat ču te i ja,
Moji su te gangali i prija.*

*Zeleni se zelena salata,
Di sam moga ljubila soldata.*

---

⁹⁰ Milka Grljušić, rođena Vekić.

*Pjevaj grlo moje što si stalo,
Čijeg si se govora pripalo.*

*Iđem kući, što će u derneku,
Moj je dragi u svijetu daleku.
Selo moje žalila te ne bi,
Da se nisam rodila u tebi.*

*Udat će se i ja ove zime,
Taman da bi za list grabovine.*

*Moj šešire odnila te bura,
U 'no selo di je moja cura.*

*Moja mala, moj zeleni bore,
S tobom ajme, bez tebe još gore.*

*Pit će, pit će, dok je u litriću,
Kad nestane ja će iz kafane.*

*Bože mili na svemu ti fala,
Lipa ti je ditelina trava.
Sva se trava dala na zavojke,
Ko 'no dojke u moje divojke.*

*Ljubičica izgubila boju,
A ja dragi uspomenu tvoju.*

*Gusle moje od kljenove grane,
A žice od kobile vrane.
Hoćemo li gusle zagusliti,
Ak' bi mogli i ak' bi se dalo,
ako bi nas grlo poslušalo.*

*Žali dragi, žalit ćeš do groba,
Ti ćeš mene, a ja nemam koga.*

*Veseli su moje majke dvori,
dok u njima djevojka govori.*

*Tužna jesam, vesela se pravim,
da ne reknu, dragi, da te žalim.*

*Tugo moja priđi na drugoga,
Na drugoga, na dragana moga.^{“91}*

*,,Grabovina i jasenovina,
To je moja liti ladovina.*

*Selo moje morat će te slikat,
Ne mogu te zaboravit' nikad.*

*Mili Bože, tužna li sam bila,
Kad sam moje selo ostavila.*

*Treći zvoni, pop govori misu,
Vekuše se još obukle nisu.*

*Ajde mala, vrata mi otvori,
Ako nećeš, moji će postoli.*

*Golub leti, golubica neće,
Stan' golube, ostalo ti cvijeće.*

*Pismo moje plovilo po moru,
Vratilo se, nije našlo lolu.*

---

⁹¹ Milka Grljušić, rođena Vekić.

*Nećeš više govoriti majko,
Pada kiša, spavaj 'čeri slatko.*

*Požet' će ti majko ovo žito,
Ti se misli 'ko će ovo lito.*

*Rodijače maloj mi se javi,
Da me više ne nosi u glavi.*

*Moj kolega i kolegovanje,
Tvoja cura, moje milovanje.*

*Ja na silo, strašilo me srilo,
Gospe moja, stra' ti me je bilo.*

*Majko moja, ne tkaji mi torbe,
Neću ti se udavati ovde.*

*Majko moja, ja sam dite tvoje,
Di je roba za udaje moje.*

*Zavo moja, ti se ne udaji,
Mome će te darovati braji.*

*Kolegice, kako si mi mila,
Iz tvojih bi usta vodu pila.
Kolegice, moja rano ljuta,
Vele ti smo zagangale puta.*

*Cure moje udaja je gorka,
Uvik žalim što nisam divojka.
Svekrva mi bolja nego majka,
Ona ruča, mene goni vanka.*

*Ide Uskrs, idu blagi dani,
Ja tužnija, majko, nego lani.* ^{“⁹²}

*„Oj curice materina jesi,
Ustani se, vode mi donesi.*

*Grabovino ozeleni rano,
Da po tebi goveda čuvamo.*

*Nema kruva nego ispod sača,
Niti zdravlja di ne raste drača.*

*Ovce moje stotinu vas bilo,
Čuvala vas ja i moje milo.*

*Oj motiko, odbit će ti uši,
Ti si mojoj dojadila duši.*

*Ja maslidžan gojila u rosi,
Da me dragi miluje po kosi.*

*Oj, Njemačko, ubili te jadi,
Di odoše naši momci mladi.*

*Cure mlade, ne gubite nade,
Vraćaju se momci iz Kanade.*

*Mala moja, čaću svoga veži,
Da na mene navečer ne reži.*

Sviće zora, eto jada moga

---

⁹² Dinka Opačak, rođena Opačak.

Goni mala iz kreveta svoga.

*Udat će se, samo ne znan kad će,
Di god dođen zavadit će braću.*

*Mala moja jade jadovala,
Ničija se nego moja zvala. ^{“93}*

„Ima jedna šta smo je uvik pivali mi dica:

*Kupale se dv'je sestrice, Angelina i Marina.
Angelina prelovila, Marina se utopila.
Angelina, Angelina, kada dođeš kući doma,
pitat će te majka mila, Angelina, gdje je Marina.
Ti ne reci utopila se, već ti reci udala se.
Sitne školjke probirala, đuveglju zagledala,
zbogom majko mila, tvoja Marina. ^{“94}*

O nesretnom ljubavnom trokutu između dviju prijateljica i mladića u kojega su obje bile zaljubljene, govori iduća pjesma, nažalost nepotpuna:

*„Kroz masline propjevaše ptice,
Dan osvane svete nediljice.
Mlada Rosa rano ustala,
Svoje dvore opremati stala.
Kad je cura dvore opremila (...)
Oj Katice, drugarice mila,
Jesi li se, seko, opremila?
Jesam, Rose, čekam na tebe,
Jer ne mogu da podem bez tebe.*

---

⁹³ Desanka Jukić, rođena Vekić.

⁹⁴ Milka Grljušić, rođena Vekić.

Duga je pisma bila. Dvi su cure bile i zaljubile se u jednoga momka. Onda je ova druga dočekala prvu i ubila je. To ti je živa istina. To je bilo negdi, ja mislim u Podgori, '62-e.“

O žetenju i vijanju žita govori iduća pjesma, koju je kazivačica naučila od Matije Opačak, rođene Opačak, iz Poljica:

„Žito žele žetelice mlade.
Tri su snopa uželete,
Jednog u hlad stavile,
Pa se na njem' odmorile.
Sitnoj dici govorile:
Ajte, dico, guvno spremiti,
Konje napojiti,
Da možemo žito vršiti.
Puni vitre, moram vijat' žito,
Ako nećeš, ostavit' ču i to.
Vitra nema, žito u tkane vriće spremam.
Ajte, dico, u kuću da ih nosimo,
Kada dođe zima, da ne prosimo.“⁹⁵

23. UZREČICE, POSLOVICE I KRATKE MISLI

Naši stariji kada pričaju, počesto potkrepljuju svoju priču nekom mudrom izrekom, kratkom, sažetom mišlju koja uči razboritom mišljenju, te je sinteza tradicionalnoga znanja i iskustva. Kao takve, poslovične su izreke dio narodnoga blaga.

„Ne mere se svanit prije zore.
Čista zlata hrđa se ne hvata.
Ćorav junak sljedbenika nema.
Kratka pamet- jaka leđa.
Mudroj glavi, jedno oko dosta.
Ne valja se s rogatim bost.

---

⁹⁵ Desanka Jukić, rođena Vekić.

Ne triba more solit.
Sada jaja kokodaču, a kokoši šute.
Travi triba i rosa i osa.
Što je za lužinu, nije za družinu.
Priša vrat lomi.
Neka svoga, i u gori vuka.
Prazna vrića nauzgor ne stoji.
Voli oru, a konji žito zoblju.
Vrana vrani oči ne kopa.
Što imaš ne kaži, što nemaš ne traži.
Udat se i u vodu skočit, nikad nije kasno.⁹⁶
„Ako vidiš da ide glad, sagni se i kopaj.
Ako griši sikira, griši i držalo.
Blago kapi na ludoj glavi.
Budala i dobričina su braća.
Bolje bit jedan dan pivac, nego godinu dana kokoš.
Brzina je potrebna samo u hvatanju muha.
Čuvaj se bisna čuke i plašljiva čovika.
Čast i korist ne idu zajedno.
Čovik ima puno prijatalja, sve dok mu nisu potribni.
Dok je ovaca, bit će i novaca.
Di dvoje diše, treće se piše.
Di će suza, već na oko.
Dice i para nikad previše.
Daj srcu na volju, pa ćeš imat nevolju.
Ditetu koje šuti mater sisu ne daje.
Da je steći ko rasteći, svek bi bio bogat.
Gdje je krčmarica lipa, i vino je dobro.
Gdje prestane znanje, tu počinje vjera.
Hitar odviše, sreću preskače.
Ima osmijeha gorih od suza.
Jao selu, koga vuk obilazi.

---

⁹⁶ Desanka Jukić, rođena Vekić.

*Jedno pokoljenje sadi, a drugo uživa u ladovini.
Ko ne izide vriću luga i vriću dlaka nije čovik.
Kad novac govori, savijest šuti.
Koska i boca izjednačuju ljude.
Ko u malo gleda, malo vridi.
Ko te kruvom rani, čaćaom ga zovi.
Ko ima u glavi ima i u drobu.
Ko traži pravicu, nađe pržun.
Kad je kruva i vina, Krajina je mirna.
Ko rakije pije i duvan puši svoje zdravlje ruši.
Ko ne zna za se, ne zna ni za drugoga.
Ko vino večera, vodu ruča.
Lin u mladosti, brz u starosti.
Lako je oženit se, ali je teško naći ženu.
Lako je sist pa ist.
Ljubav i jaja treba trošiti dok su svježa.
Male tice imaju velika usta.
Mekano uže čvrsto veže.
Malo je važno koje je vire loš čovik.
Ne sici dub koji ti pravi lad.
Nema para bez krvavih dlana.
Neradnici se uvik za vlast bore.
Ne posuđuj prijatelju novac jer ćeš izgubiti oboje.
Nužda ženi, a potriba udaje.
Na malog magarca svi sidaju.
Riba i žena nikad nije stara⁹⁷.*

Kada se kaže da je netko *ostao ko brabonjak na cidilu*, to znači da su ga u potrebi izolirali i odbacili. Ova je uzrečica nastala iz iskustva kod muženja koza, da se koza mogla pobrabčiti u posudu za muženje. Tada bi se mlijeko procijedilo, a brabonjci koji su ostali na cjedilu, bacili bi se u smeće.

Bijele udovice su žene čiji su muževi bili odsutni, naprimjer ako su bili na privremenom radu u inozemstvu.

---

⁹⁷ Bajto & Buklijaš, *Vrgoračko zabiokovlje*, Hrvatski književni krug, Zagreb, 2005., str. 107-135.

Kada netko obećava brda i doline, kaže se da obećava *Potemkinova sela*. Potemkin je bio ministar koji je u stepi dao izgraditi cijela sela od kulisa, kada je ruska carica Katarina II putovala po Krimu.

Kada netko priča ili radi nešto drugo na dugo i široko, kaže se da raspreda *Markove konake*. Navodno su davno pastiri na ideju nekoga Marka, a da bi se zaštitili kako su puno boravili vani, ispleli konačište od vune. Vlasnik se zemljišta naljutio i zatražio da mu kao naknadu daju vunu od koje je konak bio ispletten. Kako je vune bilo puno, raspredanje je dugo trajalo.

Ako se kaže da netko *pjeva borbene*, misli se da radi nešto besmisleno, što nema utjecaja na ishod događaja.

23. BROJALICE, PITALICE, ZAGONETKE I ŠALE

„*Sveti Sava,
srpski slava,
sašao si sa nebesa,
skinio si svojoj seji
sedanstosedandeset
suvi smokava,
seja je sve to
spremila u svoju skrinju.*

Crno mače leđa peče, pokraj vatre svako veče. ^{“98} (*lonac*)

„Što je to, što brže odlazi nego dolazi? (*novac*)

Što je velika suša? Kad drvo trči za čukom.

Zašto naših zemljaka ima po cilom svitu? Odu, pa se ne znaju vratit. ^{“99}

„Dva bata putem putuju, svakoga vide, ali jedan druga ne vidi. (oči)

Puna škola đaka, nigdje nema vrata. (šipak)

Dva lonca, niti vare, nii peku, a cili svit hrane. (majčine grudi)

Prolazi kroz staklo, a staklo ne buši. (svjetlost)

Lize, zmija nije, nosi tovar, tovar nije, roge ima, koza nije. (puž)

---

⁹⁸ Milka Grljušić, Rođena Vekić.

⁹⁹ Mate Grljušić.

Ko čuko laje, čuko nije. (kučka)
Majka grbava, djeca lijepa, a unučad manita. (loza)
Grbavo prase svu travu popase. (srp)
Na vrvu drvo, u sridi meso, a na dnu gvožđe. (konj)
Uvik prede a konac se ne vidi. (mačka)
Zvono ima, a ne zvoni. (visibaba)^{“¹⁰⁰}

,Zubi

„Znaš, ja po zubima mogu znati koliko je pivac star.“
„Ali pivac nema zube!“
„Ako ih on nema, imam ih ja.“

Krkadon

Došao Joze u Vrgorac u apoteku i pita lijek: „Dajte mi kutiju plivadona“.
„Momentalno nemamo Plivin proizvod nego samo Krkin“, kaže apotekar.
„Dobro, onda mi dajte kutiju krkadona“, veli Joze.

Lipota

U Vrgorcu u ambulanti doktor se obraća pacijentici.
„Vaš izgled mi se nikako ne sviđa.“
„A niste ni vi neki lipotan“, odgovori pacijentica.

Ispovijed

Došla Manda na ispovijed u crkvu pa je svećenik upita: „Što ste zgriješili?“
„Pa, varala sam svoga muža“, odvrati Manda.
„A koliko puta?“, upita svećenik.
„E, nisam vam se ja došla falit', nego ispovidit'“.

Novine

Vratio se doma Ante „Amerikanac“ i čitao novine naopako okrenute.

---

¹⁰⁰ Buklijaš, Marko, *Zavojane*, AG Matoš, Zavojane, 2009., str. 251.

Gledaju ga studenti Marko i Mate, pa će Mate:

„Dide Ante, okrenija si novine naopako.“

„Šta vi sa skule znadete. Ko ne zna naopako ne zna ni naopose“.

Duh

Anka odlučila preplašiti svoga muža jer joj se uvečer kasno vraćao kući. Jedne večeri prebací preko sebe bili lancun i skoči pred njega. „Duh!!!“ povika Anka. A on onako pijan reče: „Dobro je, mislio sam da je moja žena!“.¹⁰¹

---

¹⁰¹ Isto, str.247.

24. ZAKLJUČAK

Svaka ljudska zajednica ima svoju književnost i živi s njome. Književnost je neodvojiva od čovjeka, ona je prijenosnik društvenih utjecaja, ali i sredstvo čovjekova samoodržanja, i to jedno od najvažnijih. Ona utjelovljuje odnos jezika i svijeta. Jezik nije samo sredstvo sporazumijevanja, nego i zbroj iskustava ljudskoga roda, te na indirektan način i oblikovatelj svijeta u kojem živimo. I pisana i usmena književnost, svaka na svoj način, utjelovljuju odnos jezika i svijeta. U prikazu toga suodnosa razlikuju se tematski, stilski i oblikovno, no obje su proizišle iz istoga naroda i ostvaraj su istoga jezika. Unatoč tome, i iako je nastankom prethodila pisanoj književnosti, usmena je književnost često bila zanemarivana u znanosti o povijesti književnosti. Težište je redovito bilo stavljanu na pisanu književnost, što je pogrešno jer daje manjkav prikaz književnopovijesne zbilje.

Iako je najstariji oblik umjetničkoga stvaranja jezikom, usmena književnost nije vrijedna samo u kontekstu čovjekovih umjetničkih domaćaja. Čovjek je društveno biće, oblikovano zajednicom i neodvojivo od nje, pa je i njegovo usmeno-književno stvaralaštvo, kao povijesna činjenica, neizostavan činitelj njegovog nacionalnog i kulturnog identiteta. Ono je zbir prošlosti, sadašnjosti i budućnosti svakoga naroda. Neovisno o tematici koju obrađuje i načinu na koji organizira plan izraza, uvijek nosi općeljudsku, univerzalnu poruku. Stoga usmena književnost, naročito upotpunjena etnologijom, historiografijom, antropologijom, psihologijom i ostalim njezinim pomoćnim znanostima, ne samo da zrcali duh određene zajednice u kontekstu vremena, nego je, kao i svaka umjetnost, manifestacija kolektivnog sebstva.

Iako je za proučavanje usmene književnosti naroda važnija ona koja upućuje na prvotno narodno stvaralaštvo, ne smije se zanemariti ni suvremene oblike usmenoknjiževnog stvaralaštva. Njihovim proučavanjem omogućuje se bolje razumijevanje načina na koji usmena književnost nastaje, ali i upućuje na njezinu vitalnost, te mijene koje prolazi kao pratiteljica čovjekova trajanja.

SAŽETAK

Diplomski rad je temeljen na terenskom istraživanju koje sam provela na području vrgorske krajine 2010. godine. Čine ga zapisi o nekadašnjoj svakodnevničkoj, o materijalnoj, socijalnoj i duhovnoj kulturi toga kraja. Odjeća koja se nosila, običaji prilikom vjenčanja, sahrane, poslova, dokolice; religija, vjerovanja i magija- sve su to aspekti nezaobilazni u istraživanju kulturnoga identiteta određenoga područja.

Prikazom kulturno-antropološkog konteksta dana je osnovica za razumijevanje prikupljenih usmeno-književnih ostvaraja: priča, pjesama, anegdota, molitvi, poslovica, uzrečica, brojalica, pitalica, šala i zagonetki.

U kreiranju rada okosnicu su činili kazivači, koji su sa zadovoljstvom pomogli da se djelić naše baštine sačuva od zaborava.

U radnji sam navela usmeno-književne ostvaraje koji su produkt staroga narodnoga stvaralaštva, ali i suvremene oblike toga stvaralaštva, s ciljem da se prikaže kako je usmena književnost i danas vitalna.

SUMMARY

This paper is based on the research conducted in the area of Vrgorac in year 2010. It consists of notes considering everyday life as it used to be, with regard to material, social and spiritual culture of that area. Traditional clothes that were worn, customs concerning marriage, burial, work, pleasure; religion, beliefs and magic- all of those are inevitable in the research of cultural identity of specific area.

Through the presentation of anthropological context the basis is given for understanding the collected examples of folk literature: stories, poems, anecdotes, proverbs, sayings, prayers, jokes and puzzles.

Interviewers were the most important ones in the making of this paper. They were pleased to contribute in keeping a little part of our national heritage away from oblivion.

The paper is listing the examples of ancient folk literature, but also the examples of contemporary ones, in order to show the vitality of folk literature.

IZVORI

VLASTITI TERENSKI ZAPISI

Popis kazivača:

Desanka Jukić, djevojački Vekić, rođena u Poljicima 1959.

Milka Grlušić, djevojački Vekić, rođena u Poljicima 1950.

Ljubomir Markotić, rođen u Vrgorcu 1946.

Mate Grlušić, rođen u Stiljima 1947.

Dinka Opačak, rođena u Poljicima 1942.

Miranda Kovačević, djevojački Grlušić, rođena u Stiljima 1973.

LITERATURA

1. Bajto & Buklijaš, *Vrgoračko zabiokovlje*, Hrvatski književni krug, Zagreb, 2005.
2. Botica, Stipe, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.
3. Botica, Stipe, *Lijepa naša baština* (književno-antropološke teme), Sveučilišna naklada, Zagreb, 1998.
4. Despot, Ivan, *Odabrana djela*, Književni krug, Split, 1989.
5. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008.
6. Dragić, Marko, *Spasovo u hrvatskoj tradiciskoj baštini*, Crkva u svijetu, 44 (3). Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2009., str. 205.-228.
7. Marko Dragić, *Sveti Nikola u katoličkoj tradicijskoj kulturnoj i filološkoj baštini*, HUM, časopis Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru, 5., Mostar, 2009., str. 35-58.
8. Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, 43 (3), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 414-440.
9. Dragić, Marko, *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*, Crkva u svijetu, 42 (1). Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2007.

10. Dragić, Marko, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, 3, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2008., str. 369-390.
11. Dragić, Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu 43 (1). Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008, str. 67-91.
12. Dragić, Marko, *Deset kamenih mačeva: hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine (I)*, Mala nakladna kuća Sveti Jure, Baška Voda, 1999.
13. Dragić, Marko, *Od Kozigrada do Zvonigrada: hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine (II)*, Mala nakladna kuća Sveti Jure i Zajednica izdanja ranjeni labud ZIRAL, Baška Voda – Mostar - Zagreb 1999.
14. Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, lirika, epika, retorika*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2006.
15. Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo 2005.
16. Fortis, Alberto, *Put po Dalmaciji*, Marjan tisak, Split, 2004.
17. Franić, Ante, *O Vrgorcu*, NP „Slobodna Dalmacija“, Split, 1991.
18. Grljušić, Ivan, *Tri sunca*, S.N.I.G., Poljica, 2004.
19. Herceg, Jakša, *Glas u pustinji*, Tisk Hrvatske tiskare F.P. , Mostar, 1926.
20. *Hrvatske narodne pjesme*, [sakupio] Mihovil Pavlinović, priredio Stipe Botica, Književni krug, Split, 2007.
21. Ivanišević, Frano *Poljica, narodni život i običaji*, reprint izdanja JAZU iz 1906. i neobjavljena građa, Književni krug Split, Split 1987.
22. Kačić Miošić, Andrija, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, „Katarina Zrinska“, Zagreb, 1996.
23. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboljšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.
24. Kutleša, fra Silvestar *Život i običaji u Imockoj krajini*, Matica hrvatska ograna Imotski, Imotski 1997.
25. Marušić, Ante, prof. Martić, Mirko, prof. i suradnici, *Sociologija*, Školski leksikon, Panorama, Zagreb, 1965.
26. *Muka gorka*, prilog lista „Naš zavjet“, Makarska, 1967.
27. *Narodne lirske pjesme*, priredio Olinko Delorko, PSHK, knjiga 23, Zora, MH, Zagreb, 1963.
28. *Narodne pripovijetke*, priredila Maja Bošković-Stulli, Matica Hrvatska, Zagreb, 1963.

29. *O. Ivan Rozić*, izdali O.O. Franjevci, tiskara Kačić, Šibenik 1928.
30. *Poslovice, zagonetke i govornički oblici*, priredio Josip Kekez, SHK, MH, Zagreb 1996.
31. Solar, Milivoj, *Književni leksikon*, Matica hrvatska, Zagreb, 2007.
32. Solar Milivoj, *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2001.
33. *Usmene lirske pjesme*, priredio Stipe Botica, SHK, Zagreb, 1996.
34. *Usmene pripovijetke i predaje*, priredila Maja Bošković-Stulli, SHK, MH, Zagreb 1997.
35. Vrgoračke novine, napisao Branko Radonić, rujan 2008., br. 3.
36. Vrgoračke novine, napisali Miljenko Pivac i Željka Opačak, listopad 2008., br. 4.